

*əlyazması hüququnda*

**HUMAY ELÇİN QIZI ƏFƏNDİYEVƏ**

**QLOBALLAŞMA DÖVRÜNDƏ YUNESKO-NUN  
FƏALİYYƏTİNİN BEYNƏLXALQ-HÜQUQI PROBLEMLƏRİ**

**İxtisas: 5603.01 - “Beynəlxalq hüquq; insan hüquqları”**

**Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq  
üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın**

**A V T O R E F E R A T I**

**Bakı - 2016**

Dissertasiya işi Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin “Beynəlxalq ümumi hüquq” kafedrasında yerinə yetirilmiş, geniş müzakirə olunaraq əsas müdafiəyə tövsiyə edilmişdir.

**Elmi rəhbər:                      hüquq üzrə elmlər doktoru  
R.F.Məmmədov**

**Rəsmi opponentlər:            hüquq üzrə elmlər doktoru,  
professor O.F.Əfəndiyev**

**hüquq üzrə elmlər doktoru  
A.İ.Mustafayeva**

**Aparıcı təşkilat:                Milli Aviasiya Akademiyasının  
“Hüquqşünaslıq” kafedrası**

Dissertasiya işinin müdafiəsi “\_29\_” “\_10\_” 2016-cı il tarixdə saat “\_\_\_\_\_” Bakı Dövlət Universitetinin nəzdindəki FD.02.013 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 1143, Bakı şəhəri, Z.Xəlilov küçəsi 23, Bakı Dövlət Universiteti, I tədris binası, 901 saylı auditoriya.

Dissertasiya işi ilə Bakı Dövlət Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat “\_\_\_\_\_” “\_\_\_\_\_” 2016-cı il tarixdə göndərilmişdir.

**FD.02.103 Dissertasiya şurasının elmi  
katibi, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru:**

**Ə.Q.MƏMMƏDOV**

## İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

**Tədqiqatın aktuallığı.** Müasir beynəlxalq münasibətlərin xarakterik cəhəti bu münasibətlərin tənzimlənməsində beynəlxalq təşkilatların rolunun daha da genişlənməsidir. Beynəlxalq münasibətlərdə əsas təşkilati mexanizm Birləşmiş Millətlər Təşkilatıdır (BMT). BMT-nin əsas məqsədləri beynəlxalq sülhü və təhlükəsizliyi qorumaq, beynəlxalq cinayətkarlığa və terrorizmə qarşı mübarizə aparmaq, xalqların bərabərliyi və öz müqəddəratını təyin etmək prinsiplərini rəhbər tutaraq millətlər arasında dostluq münasibətlərini inkişaf etdirmək, iqtisadi, sosial, mədəni və humanitar xarakterli problemlərin həllində beynəlxalq əməkdaşlığı həyata keçirmək kimi vacib məsələləri özündə birləşdirir. BMT və onun sisteminə daxil olan bütün digər təşkilatların fəaliyyəti məhz bu məqsədlərə xidmət göstərir<sup>1</sup>. BMT vasitəsilə konkret sahələrdə - hüquqi, siyasi, iqtisadi, sosial, elmi, mədəni, humanitar, ekoloji və s. sahələrdə əməkdaşlıq edən dünya dövlətləri beynəlxalq həyatın müxtəlif sahələrini tənzimləyən strukturlar yaradırlar. Beynəlxalq müqavilələr onu imzalamış dövlətlərdən müxtəlif sahələrdə öz üzərlərinə götürdüləri öhdəlikləri yerinə yetirmələrini tələb edir. BMT-nin ixtisaslaşmış qurumları və digər təsisatları da məhz bu zəmində formalaşmışdır.

Beynəlxalq münasibətlərdə dövlətlərin beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığı əksər fundamental beynəlxalq-hüquqi sənədlərdə öz təsbitini tapmışdır. BMT Nizamnaməsinə müvafiq olaraq, iqtisadi, sosial, mədəni və humanitar xarakterli beynəlxalq problemlərin həllində beynəlxalq əməkdaşlığı həyata keçirmək və irqindən, cinsindən, dilindən və dinindən asılı olmayaraq hər kəsin insan hüquq və əsas azadlıqlarına hörmət edilməsi Təşkilatın əsas məqsədlərinə daxildir. BMT-nin iqtisadi, sosial, səhiyyə və buna müvafiq sahələrdə beynəlxalq problemlərin həllinə, mədəniyyət və təhsil sahələrində beynəlxalq əməkdaşlığa dəstək verməsi təsis aktında birbaşa təsbit olunmuşdur<sup>2</sup>. BMT-nin bütün üzvləri yuxarıda göstərilən məqsədlərə nail olmaq üçün birgə və müstəqil olaraq əməkdaşlıq etmək öhdəliyi daşıyırlar. Belə öhdəliklərin üzv-dövlətlər, o cümlədən Azərbaycan Respublikası tərəfindən icrası praktikada müəyyən problemlərin üzə çıxmasına gətirib çıxarır, bunun obyektiv səbəbləri vardır, həmin səbəblərin aradan qaldırılması məqsədilə elmi, nəzəri bazanın formalaşdırılması,

tədqiqat işlərinin aparılması, yeni təklif və konsepsiyaların irəli sürülməsi daim aktual olan problemlərdəndir.

Dövlətlər BMT çərçivəsində fəaliyyətinin əsas məqsədlərini sülhün və təhlükəsizliyin qorunması, xalqların hərtərəfli inkişafı üçün şərait yaradılması, insan hüquq və azadlıqlarının qorunması, qlobal problemlərin həllində əməkdaşlıqda görürlər. Eyni məqsədlər Azərbaycan Respublikasının daxili və xarici siyasətində nəzərdə tutduğu ali vəzifələrdir. Azərbaycan Respublikası dünyada sülhün və təhlükəsizliyin qorunmasında, dinc yanaşı yaşamaq, bərabər səviyyəli əməkdaşlıq məsələlərində maraqlı tərəf olduğunu, bütün bu prinsiplərin Respublikanın tutduğu siyasi xəttə uyğun gəldiyini daim təsdiq etmişdir. Bəşəriyyət üçün təhlükə törədən qlobal problemlərin həlli istiqamətində əməkdaşlıq dövlətimizin xarici siyasətində özünəməxsus yer tutur.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi qloballaşma və integrasiya proseslərinin intensiv xarakter aldığı bir vaxtda təhsil, mədəniyyət, elmin inkişafı, rabitə-informasiya problemlərinin həlli geniş elmi-praktik fəaliyyət tələb edir. Bu problemlərin həlli həm milli, həm də beynəlxalq səviyyədə hərtərəfli standartların işlənilib hazırlanmasını və realizəsini tələb edir. BMT-nin ilk universal ixtisaslaşmış təsisatı olan və hazırda dünyanın 195 dövlətini əhatə edən<sup>3</sup> Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhsil, Elm və Mədəniyyət Təşkilatı (YUNESKO) ilə əməkdaşlıq göstərilən problemlərin həllində vacib istiqamətdir və bu baxımdan xüsusi aktuallıq kəsb edir.

YUNESKO təsis aktına uyğun olaraq əsas məqsədini belə müəyyən edir: “YUNESKO beynəlxalq əməkdaşlığa söykənən, elm, mədəniyyət və təhsil yolu ilə dünyamızın sülh və təhlükəsizliyini qorumaq məqsədilə qurulmuşdur”. Təşkilat, millətlərarası qarşılıqlı əlaqələri inkişaf etdirərək anlaşma yaratmaq, insanları bir-birinə yaxınlaşdırmaq, habelə dünyanın geridə qalmış ölkələrində kütləvi savadsızlığın aradan qaldırılması kimi prioritet istiqamətləri özünün əsas fəaliyyəti hesab edir<sup>4</sup>.

Qloballaşma, iqtisadi integrasiya proseslərinin inkişafı və beynəlxalq hüququn milli hüquqa təsiri nə qədər güclü olsa da, hər bir sivil cəmiyyət üçün vacib əhəmiyyət daşıyan mədəni və tarixi irsin qorunub saxlanması aktual və fikir müxtəlifliyinə yol açan problemlərdəndir. Mədəni, tarixi dəyərlərin qorunması ayrı-ayrı ölkələrdə və müvafiq olaraq regionlarda özünəməxsusluğa malik olduğu üçün onun beynəlxalq hüquqi tənzimlənməsi daha vacib olan problem kimi meydana çıxır. Burada yerli adətlər, ənənələr, dini fərqlər də

<sup>1</sup> Temple J.Norman, Steyn Nelia. Community Nutrition for Developing Countries. UBC Press, 2016, p. 3.

<sup>2</sup> Oswald Bruce, Durham Helen, Bates Adrian. Documents on the Law of UN Peace Operations. Oxford/New York, Oxford University Press, 2010, p. 25.

<sup>3</sup> Bachmayer Peter. The Conventions on the Privileges and Immunities of the United Nations and its Specialized Agencies: A Commentary (Oxford Commentaries on International Law). Oxford University Press; 1 edition, 2016, p. 742.

<sup>4</sup> Əliyev Ə.İ. İnsan Hüquqları. Dərslik. Bakı, Hüquq Ədəbiyyatı Nəşriyyatı, 2013, s. 325.

mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Dövlətlərin beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində əməkdaşlığı üzvi vahidliklə həyata keçirilməli və inkişaf etdirilməlidir.

Bütövlükdə, təhsil, elm və mədəniyyət problemlərinin qlobal xarakteri yeni fəlsəfi baxış və praktika tələb edir ki, bu da son nəticədə dünya dövlətlərinin söylərinin birləşdirilməsi zərurətini yaradır. Bu məsələdə mərkəzi rolu YUNESKO oynayır. Belə ki, sivilizasiyalar arasında münaqişələr və bunun üçün real təhlükə şəraitində bəşəriyyətin həmrəyliyi vəziyyətdən yeganə çıxış yoludur. Belə həmrəyliyi isə qlobal səviyyədə YUNESKO həyata keçirmək gücündədir. Hətta 2006-cı ildə YUNESKO-nun keçmiş Baş Katibi K.Matsuura Mədəni özünüifadə müxtəlifliyinin qorunması və təşviqi haqqında Konvensiyanın ratifikasiya prosesinin tezliyini presedentsiz adlandıraraq, bu addımı mədəni müxtəlifliyin qorunmasında dövlətlərin həmrəyliyi kimi qiymətləndirmişdi<sup>5</sup>. Beləcə, YUNESKO müasir dövrün əsas siyasi problemlərindən olan sivilizasiyalararası narazılıq əlamətinə görə dünyada sülhün zəifləməsi problemini aradan qaldırmaq üçün sivilizasiyalar və mədəniyyətlər arasında dialoqun inkişafı, həmçinin beynəlxalq mədəni əməkdaşlıq yolu ilə mümkün qədər çox dövləti məsələnin həllinə cəlb etməyə çalışır.

Belə məqsədə nail olmaq üçün beynəlxalq birlik mədəniyyət sferasında qlobal proseslərin tənzimlənməsi üzrə universal beynəlxalq mexanizmlərin yaradılmasına birgə siyasi söylər göstərməlidir. Belə mexanizmlərdən biri əsas məqsədi millətlər, mədəniyyətlər və dinlər arasında dialoqun və qarşılıqlı fəaliyyətin əldə edilməsi yolu ilə ekstremizmə qarşı beynəlxalq tədbirlərin aktivləşdirilməsi olan və 2006-cı ildən fəaliyyətə başlayan BMT Sivilizasiyalar Alyansıdır. Bu təsisat eyni zamanda, qərb və islam dünyası arasında narazılıqların azaldılmasına xüsusi önəm verir. Alyansının 7-ci Qlobal Forumu 25-27 aprel 2016-cı il tarixlərində Bakı şəhərində keçirilmişdir. Forumda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev qeyd etmişdir ki, Bakıda BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının Qlobal Forumunun keçirilməsi – bu, multikulturalizm və mədəniyyətlərarası dialoq sahəsində dəyərlərin təbliğində Azərbaycanın söylərinin tanınmasına işarədir. Əsrlər boyu Azərbaycan müxtəlif mədəniyyət və dinlərin kəsişməsində yerləşib və burada müxtəlif mədəniyyət və dinlər inkişaf edib. Azərbaycanda həmişə tolerantlıq olub və multikulturalizm ideyalarına riayət edilib. Hazırda multikulturalizm trendlərinin gücləndirilməsi müsbət tendensiyaya çevrilə bilər və bütün məsuliyyətli siyasətçilər bu müsbət dinamikaya öz töhfələrini verə bilər ki, bunun da əks tərəfi ksenofobiya<sup>6</sup>. Ölkə başçısının tədbirdə söylədiyi bu

fikirilər Azərbaycan Respublikası üçün belə universal mexanizmin hansı əhəmiyyət kəsb etdiyini və hazırda ölkəmizdə bu sferanın aktuallığını göstərir.

Beləliklə, seçilmiş mövzunun aktuallığı qloballaşma erasında müxtəlif mədəniyyətlərin inkişafı və bu proseslərə YUNESKO-nun təsiri ilə bağlı problemlərin həlli ilə şərtlənir. Bütövlükdə, təhsil, elm, mədəniyyət və informasiya problemləri üzrə dövlətlərin ilk əməkdaşlığa başladığı andan bu problemlərin həlli yolları daim diqqət mərkəzində olmuşdur. Dəyişən və inkişaf edən dünyada bu problemlər kifayət qədər ciddi xarakter almışdır. BMT strukturları, o cümlədən də YUNESKO daim inkişafda və təkmilləşməkdədir. Zamanın nəbzini tutmaq, mövcud reallıqlara cavab vermək, müxtəlif tədbir və əməliyyatların sürətlə həyata keçirilməsini təmin etmək üçün BMT-nin ixtisaslaşmış təsisatları kifayət qədər çevik və qətiyyətli olmalıdır. Müasir inkişaf və dəyişikliklərə cavab verə bilən YUNESKO ilə əməkdaşlıq Respublikamızda təhsil, elm və informasiyanın inkişafında və müvafiq sferada meydana çıxan problemlərin tez bir zamanda həllində effektiv mexanizm hesab edilə bilər.

Həm BMT, həm də YUNESKO-nun təsis aktında təsbit olunan əsas məsələlərdən biri bütün dövrlər üçün aktual olan insan hüquqları problemidir. İnsan hüquqlarının ən böyük universal beynəlxalq təşkilat olan BMT ixtisaslaşmış təsisatlarının çərçivəsində müdafiəsi, ixtisaslaşmış təsisatların insan hüquqlarının tənzimlənməsi sferasında fəaliyyətinin ümumi və xüsusi aspektlərinin təhlil edilməsi, bu sahədə tənzimləmə fərqlərinin müəyyən edilməsi vacib məsələdir. Qeyd edilən istiqamətdə geniş beynəlxalq normativ bazanın olması da problemin əhəmiyyətini artırır. BMT ixtisaslaşmış təsisatlarının insan hüquqları sahəsində fəaliyyətinin araşdırılması, bu istiqamətdə həm nəzəri, həm də praktiki problemlərin həllinə gətirib çıxarır.

YUNESKO-nun insan hüquqları sahəsində, xüsusilə də təhsil və mədəniyyət hüququ sahəsində fəaliyyəti xüsusi əhəmiyyətə malikdir. 1948-ci il tarixli Ümumdünya İnsan hüquqları Bəyannaməsinin (təhsil hüququ - maddə 26, mədəni həyatda iştirak hüququ – maddə 27 və s.), 1966-cı il tarixli İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın (təhsil hüququ - maddə 13, mədəni həyatda iştirak hüququ – maddə 15 və s.)<sup>7</sup> hazırlanmasında YUNESKO yaxından iştirak etmişdir.

Artıq qeyd etdiyimiz kimi, müasir dövrdə silahlı münaqişələr, terrorizm, zorakılıq halları artmışdır. Belə halların sayının azaldılması,

<sup>5</sup> [http://portal.unesco.org/en/ev.php-url\\_id=36209&url\\_do=do\\_topic&url\\_section=201.html](http://portal.unesco.org/en/ev.php-url_id=36209&url_do=do_topic&url_section=201.html)

<sup>6</sup> Prezident İlham Əliyev BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının Qlobal Forum iştirakçılmasına müraciət edib. <http://www.1news.az/az/siyaset/20160426105318712.html>.

<sup>7</sup> Pulkowski Dirk. The Law and Politics of International Regime Conflict. Oxford University Press, 2014, p. 173.; Lee Joo-Young. A Human Rights Framework for Intellectual Property, Innovation and Access to Medicines. Farnham, Ashgate Publishing Limited, 2010, p. 161-174.

gələcəkdə təkrarlanmaması və kökündən həlli gənc nəslin təlim və tərbiyəsindədir. Əgər gələcək nəsil elm və təhsillə nə qədər çox təchiz olunarsa, zorakılıqla bağlı problemlərin də sayı bir o qədər az olar, çünki dini ekstremizm, problemlərin zorla, silahla həlli, insanların kütləvi şəkildə yoldan çıxarılması və mənfi ideologiyalara yönəldilməsi və s. bu kimi problemlər elm və təhsilin zəifliyindən formalaşır. Hesab edirik ki, normal ali təhsil almış, yaradıcı, müstəqil düşüncə tərzinə malik, kreativ insanı terrora və ya dini ekstremizmə cəlb etmək qeyri-mümkündür. Buna görə də, həm ölkənin təhlükəsizliyi, həmçinin bilik və elm səviyyəsinin inkişafı baxımından təhsil sahəsində dövlətlərin əməkdaşlığı aktualdır.

YUNESKO dünyada təhsilin inkişafı istiqamətində öz prinsiplərini müəyyən etmiş, yeni norma və istiqamətlər işləyib hazırlamış və müxtəlif səviyyəli təhsil proqramları icra etmişdir. Təşkilatın bu sferada əsas missiyası ayrı-seçkiliklə mübarizə, savadsızlığın ləğvi, inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün təhsil sistemlərinin hazırlanması, müəllim kadrlarının hazırlığı, mövcud reallıqları nəzərə alaraq təhsilin modernləşdirilməsindən ibarətdir. Müxtəlif regionların və ayrı-ayrı dövlətlərin spesifik inkişaf göstəricilərini nəzərə alsaq, təhsil proqramlarının icrasında əsas rol üzv-dövlətlərin üzərinə düşür. Lakin bütün dövlətlər müasir təhsilin inkişafı üçün informasiya əldə edilməsi, yeni texnologiyaların imkanlarından istifadə, xaricdə təhsil, ali təhsilin diversifikasiyası, təhsildə qabaqcıl metodların tətbiqi kimi məsələləri prioritet kimi müəyyən etməlidir.

YUNESKO-nun müasir fəaliyyət istiqamətləri arasında təhsil hüququ xüsusi yer tutur. 1990-cı ilin mart ayında Dünya Bankı, YUNİSEF, BMTİP, qeyri-hökumət təşkilatları və 155 dövlət tərəfindən imzalanan Hamı üçün Təhsil Bəyannaməsi əsasında YUNESKO BMT-nin Hamı üçün Təhsil (2000-ci il) adlı on illik proqramının icraçı-təşkilatı olmuşdur. 2000-ci ilin aprel ayında Təhsil üzrə Ümumdünya Forumunda yeni fəaliyyət planı qəbul edilmişdir. 2000-ci ilin aprel ayında Seneqalın paytaxtı Dakar şəhərində keçirilən Təhsil üzrə Ümumdünya Forumunda yeni fəaliyyət planı qəbul edilmişdir<sup>8</sup>. Beynəlxalq cəmiyyət hamı üçün təhsilin əldə edilməsi öhdəliyini öz üzərinə götürmüşdür.

Həm təhsil, həm də mədəniyyət hüququnun müdafiəsində dünyada əsas təşkilati mexanizm məhz YUNESKO-dur. Təşkilat bu sferada kifayət qədər zəngin təcrübəyə malikdir. Buna görə də, Respublikamızda təhsil sisteminin və qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsində, həmçinin təhsil

hüququnun realizəsində müsbət nəticələrin əldə edilməsi naminə YUNESKO ilə əməkdaşlıq xüsusi aktuallıq kəsb edən məsələdir.

Respublikamızın dünyaya davam edən inteqrasiyası beynəlxalq və dövlətdaxili hüququn qarşılıqlı təsiri problemini aktuallaşdırır. Bu tendensiya insan hüquqları sferasına daha çox sirayət etmişdir. Çünki demokratik, hüquqi dövlət quruculuğu yolunu seçmiş Azərbaycan Respublikasında insan hüquqlarının realizəsi bu sferada beynəlxalq hüquqi normaların tələbləri nəzərə alınmaqla baş verməlidir. Milli qanunvericiliyimizdə insan hüquqları sahəsində beynəlxalq hüquqi normaların realizəsi üzrə bir sıra göstərişlər mövcuddur, lakin təcrübə, reallıq başqa fikirlər söyləməyə əsas verir. Bu səbəbdən insan hüquqlarının müdafiəsi üzrə milli qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi, onun beynəlxalq, xüsusilə də YUNESKO standartlarına uyğunlaşdırılması və insan hüquqları üzrə beynəlxalq standartların düzgün realizəsi istiqamətində kompleks elmi araşdırmanın aparılması həm aktual, həm də əhəmiyyətli məsələdir.

YUNESKO və Azərbaycan Respublikası arasında insan hüquqları sahəsində əməkdaşlıq insan hüquqlarının əsas sahələrindən olan təhsil, mədəni hüquqlar, fikir və söz azadlığı kimi hüquqların müdafiəsinə yönəlmişdir. YUNESKO ilə əməkdaşlıq zamanı hər bir dövlət birgə beynəlxalq əməkdaşlıqla bərabər, müəyyən dövlətdaxili fəaliyyət də həyata keçirir. Bu istiqamətlərdən biri də dövlətlər tərəfindən iştirakçısı olduğu beynəlxalq müqavilə müddəalarının dövlətdaxili qanunvericiliyə implementasiyasıdır. Beynəlxalq normaların, konkret desək YUNESKO standartlarının milli qanunvericiliyimizin təkmilləşməsinə təsiri böyükdür. Buna görə də, təhsil, elm, mədəniyyət və informasiya sahəsində meydana çıxan problemlərin effektiv həllində və sadalanan sahələrdə zamanın tələblərinə uyğun normativ-hüquqi aktların hazırlanması və tətbiqində YUNESKO standartlarından yararlanma aktual məsələdir.

Ölkəmizin mədəni dəyərlərinin qorunub saxlanması və gələcək nəsillərə ötürülməsi istiqamətində də YUNESKO ilə əməkdaşlıq xüsusi aktuallıq kəsb edir, eyni zamanda bu məsələ dövlətin prioritetidir. Fikrimizi bir qədər də konkretləşdirək. Müasir dünyada baş verən qloballaşma, inteqrasiya prosesləri şəraitində ölkəmizin mədəni irsini, tarixini, adət-ənənələrini qoruyub saxlaması vacibdir. Bu baxımdan mədəni irsin qorunması aktual problemdir. Respublikamızda mədəni irsin qorunub saxlanması istiqamətində kompleks elmi araşdırmalar demək olar ki, aparılmamışdır. Bu səbəbdən mədəni irsin, tarixin, adətlərin qorunması, həm də bu istiqamətdə dövlətin həyata keçirdiyi tədbirlərlə bağlı kompleks tədqiqat işinin aparılması xüsusi aktuallıq kəsb edir. Azərbaycan Respublikası mədəni irsin, mədəni dəyərlərin qorunması sahəsində

<sup>8</sup> Gabel Susan Lynn, Scot Danforth. Disability & the Politics of Education: An International Reader. Peter Lang Publishing Inc.; 1st New edition edition. 2008, P. 642-648.

bir çox mühüm beynəlxalq müqavilələrin iştirakçısıdır. Həmin beynəlxalq müqavilələrin normaları milli qanunvericiliyin formalaşması və inkişafında öz müsbət təsirini göstərmişdir. Azərbaycanın tarixi və mədəni irs obyektlərinin Ümumdünya İrs Siyahısına daxil edilməsi problemi xüsusi aktualıq kəsb edən məsələdir. Burada həlledici meyar – öz milli tarixi və mədəni dəyərimizin əhəmiyyətinin və dünyaya tanınılmasının dərk edilməsidir. Belə dərk etmə və bu istiqamətdə səmərəli işlərin görülməsi təkcə dövlətin yox, bütün vətəndaşların vəzifəsi olmalıdır. Bu məsələnin həlli üzrə həyata keçirilən effektiv tədbirlər, ilk növbədə, milli tariximizin, adətlərimizin, milli özünəməxsus yerimizin təsdiqlənməsinə gətirib çıxarır.

Azərbaycan Respublikasının YUNESKO ilə əməkdaşlığı 2004-cü ildən başlayaraq daha da intensiv xarakter almışdır. Həmin dövrdən etibarən, Azərbaycan həqiqətlərinin, tarixinin, mədəni irsinin dünyaya tanınması, təhsil sisteminə qayğının göstərilməsi baş vermişdir. Bütün bu əlaqələrin inkişafında YUNESKO və İSESKO-nun Xoşməramlı səfiri Mehriban xanım Əliyevanın fəaliyyəti xüsusi qeyd edilməlidir. Məhz Mehriban xanım Əliyevanın yorulmaz fəaliyyəti nəticəsində YUNESKO və bir çox üzv-dövlətlərin qədim tarixə və mədəniyyətə malik Azərbaycan Respublikasına marağı daha da artmışdır.

**Tədqiqat işinin elmi hazırlıq səviyyəsi.** Ölkənin əsas qanunun qəbul edilməsindən, hüquqi dövlət quruculuğu və hüquq sistemində aparılan islahatlardan sonra bəzi müəlliflər beynəlxalq və dövlətdaxili hüququn əlaqəsi<sup>9</sup>, insan hüquqlarının müdafiəsi<sup>10</sup>, Azərbaycan Respublikasının BMT ilə əlaqələri<sup>11</sup> sahəsində elmi tədqiqatlar aparmışdır. Heydər Əliyev Fondunun və xüsusilə də Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, YUNESKO VƏ İSESKO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban xanım Əliyevanın mədəniyyətin inkişafı naminə təşəbbüslərindən sonra bu sahəyə maraq daha da artmışdır. Azərbaycan Respublikasının YUNESKO ilə əməkdaşlığı ilə bağlı hazırkı elmi tədqiqat işləri genişmiqyaslı və kompleks xarakterli deyildir. Bu istiqamətdə hələ qarşıda bir çox görülməsi işlər dayanır.

Hazırkı tədqiqat işinin hazırlanmasında YUNESKO-nun fəaliyyətinə dair ciddi elmi tədqiqatlar aparmış əcnəbi nüfuzlu hüquqşünas

alimlərin əsərlərindən istifadə edilmişdir. Onların arasında: Nartowski S.Andrzej. The UNESCO System of Protection of the Right to Education. Polish Yearbook of International Law. Vol. 6 1974; Marks P.Stephen. UNESCO and Human Rights: The Implementation of Rights Relating to Education, Science, Culture, and Communication, Texas International Law Journal, Vol. 13, 1977; Dumont G.Henri. UNESCO's Practical Action on Human Rights, International Social Science Journal, No. 122, 1989; Weissbrodt D., Farley R. The UNESCO Human Rights Procedure: An Evaluation, Human Rights Quarterly. Vol. 16, 1994.; Dutt Sagarika. UNESCO and a Just World Order. Nova Science Publishers. 2002; Abdulqawi A.Yusuf. Standard-Setting at UNESCO: Conventions, Recommendations, Declarations and Charters adopted by UNESCO. BRILL Publishers. 2007; Delors Jacques. Learning: The Treasure Within, Report to UNESCO of the International Commission. UNESCO Publishing, 2010; Pearson E.M.Christopher. Designing UNESCO: Art, Architecture and International Politics at Mid-century. Ashgate, 2010; Singh J.P. Global Institutions. United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization (UNESCO). Creating norms for a complex world. New York, Routledge, 2011; Ferrucci Stefania. UNESCO's World Heritage regime and its international influence. Tredition GmbH, 2012; Labadi Sophia. UNESCO, Cultural Heritage, and Outstanding Universal Value: Value-based Analyses of the World Heritage and Intangible Cultural Heritage Conventions (Archaeology in Society). Rowman & Littlefield Publishers, 2015; xüsusilə qeyd etmək lazımdır.

Elmi hazırlıq səviyyəsini xarakterizə edərkən, onu qeyd etmək ki, YUNESKO ilə Azərbaycan Respublikasının əməkdaşlığının insan hüquqlarının müdafiəsi üzrə milli qanunvericiliyin təkmilləşməsinə təsiri, mədəniyyət və təhsil, yaradıcılıq azadlığı və s. hüquq və azadlıqların müdafiəsi və mədəni irsin qorunması sferasında milli qanunvericiliyimizin inkişaf tendensiyası kimi məsələlər kompleks şəkildə tədqiq edilməmişdir. Bu hal, öz növbəsində həm nəzəri, həm də praktiki problemlərin meydana çıxmasına şərait yaradır.

**Tədqiqatın obyekti** qismində müasir beynəlxalq münasibətlər şəraitində tarixi və mədəni irsin qorunub saxlanması, xüsusilə də silahlı münaqişə dövründə mədəni dəyərlərin mühafizəsi üzrə YUNESKO-nun fəaliyyəti, eyni zamanda təhsil və mədəniyyət sahəsində insan hüquqlarının realizəsi üzrə aparılan islahatlar və Azərbaycan Respublikası -YUNESKO əməkdaşlığının perspektivləri, Respublikamızda təhsil, elm, mədəniyyət sahəsində YUNESKO standartlarının tətbiqi ilə bağlı məsələlər çıxış edir.

<sup>9</sup> Hüseynov L.H. İnsan hüquqları sahəsində beynəlxalq müqavilələrin Azərbaycan Respublikasında implementasiyası məsələləri. İnsan hüquqları. Bülleten 1, Bakı, 1998; Hüseynov L.H. Beynəlxalq hüquq. Dərslük, Bakı, 2002; Məmmədov R.F. Beynəlxalq hüquq. Bakı, «Qanun» nəşriyyatı, 2002;

<sup>10</sup> Əliyev Ə.İ. Müasir beynəlxalq hüquqda insan hüquqları, əhali və miqrasiya problemləri. Dərslük, Bakı, 2007; Əliyev Ə.İ. İnsan Hüquqları. Dərslük. Bakı, Hüquq Ədəbiyyatı Nəşriyyatı, 2013.

<sup>11</sup> Rəcəbli H.M.BMT-nin ixtisaslaşmış qurumları və Azərbaycan. Bakı: 1997.; Rəcəbli H.M. BMT-nin ixtisaslaşmış qurumları. Bakı 2003.

**Tədqiqatın predmetini** isə Azərbaycan Respublikası - YUNESKO əməkdaşlığının nəzəri cəhətdən əsaslandırılması, YUNESKO-nun hazırkı fəaliyyətində insan hüquqları amilinin nəzərə alınması səviyyəsinin öyrənilməsi, təhsil, elm, mədəniyyət sferalarında YUNESKO standartlarının milli qanunvericiliyə təsir imkanlarının təhlili təşkil edir.

**Tədqiqatın məqsədi** Azərbaycan Respublikası və YUNESKO arasında müxtəlif sferalarda əməkdaşlığın, xüsusilə də təhsil və mədəniyyət sahəsində insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üzrə beynəlxalq-hüquq normalarının dövlətimizin hüquq sistemində tətbiqi xüsusiyyətlərini müəyyən etmək və bu zaman qarşıya çıxacaq problemlərin həlli istiqamətində nəzəri əsaslar formalaşdırmaqdır. Azərbaycan Respublikası - YUNESKO əməkdaşlığının beynəlxalq və milli hüquqi problemləri ilə bağlı məsələlərin elmi araşdırılması, eyni zamanda, bu sahədə müxtəlif mexanizmlərin müqayisəli formada nəzərdən keçirilməsinə, Respublikamızda təhsil sisteminin müasirləşməsinə, tarixi-mədəni dəyərlərimizin əbədiləşdirilməsinə, milli qanunvericiliyin ətraflı təhlil edilməsinə, Azərbaycan Respublikası - YUNESKO əməkdaşlığının perspektivləri ilə bağlı mühüm elmi bazanın yaradılmasına şərait yaradır.

Qeyd edilən məqsədlərə nail olmaq üçün **tədqiqatda bir sıra aşağıdakı vəzifələr** müəyyən edilmişdir:

- YUNESKO-nun formalaşması, müxtəlif sferalarda fəaliyyəti, BMT sistemində aparıcı yeri, digər ixtisaslaşmış təsisatlarla oxşar və fərqli cəhətləri və müasir beynəlxalq münasibətlərdə əhəmiyyətli rolunun müəyyən edilməsi;

- Mədəni dəyərlərin, tarixi abidələrin, ümumdünya irsinin həm dinc, həm də silahlı münaqişə şəraitində qorunması üzrə YUNESKO fəaliyyətinin müsbət və mənfi xüsusiyyətlərinin üzə çıxarılması, xüsusilə də terrorçuluq, silahlı münaqişələrin, lokal müharibələrin geniş yer aldığı XXI əsrdə mədəni dəyərlərin mühafizəsinin YUNESKO modelinin əhəmiyyətini göstərmək;

- YUNESKO-nun himayəsi altında işlənilib hazırlanmış və beynəlxalq birlik tərəfindən qəbul edilmiş silahlı münaqişə dövründə mədəni dəyərlərin qorunub saxlanması sahəsində mövcud beynəlxalq müqavilələrin xüsusiyyətlərinin təhlili;

- İnsan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində YUNESKO-nun fəaliyyətinin spesifik xarakterini nəzərdən keçirilməsi;

- İnsan hüquqlarının, əsasən də təhsil, fikir və söz azadlığı, mədəni həyatda iştirak, ayrı-seçkiliklə mübarizə ilə bağlı problemlərin həllində YUNESKO-nun müqavilə və institusional mexanizmlərinin ətraflı şəkildə təhlili;

- İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi sahəsində YUNESKO-nun fəaliyyət istiqamətlərini müəyyənləşdirmək, Təşkilatın bu istiqamətdə çatışmayan xüsusiyyətlərini aşkar etmək;

- YUNESKO-nun insan hüquqlarının müdafiəsi sferasında normayaradıcılıq və təşkilati nəzarət mexanizmlərinin işini təhlil etmək;

- YUNESKO-nun himayəsi və dəstəyi ilə hazırlanan konvensiya və sazişlərə və həmin sənədlərin real işləmə imkanlarını araşdırmaq;

- YUNESKO çərçivəsində insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üzrə nəzarət mexanizmlərinə, dövlətlərin hesabat təqdim etmə və şikayətlərə baxılma prosedurlarını təhlil etmək və bu prosedurların fəaliyyətindəki nöqsanların aradan qaldırılması yönündə təkliflər irəli sürmək;

- Azərbaycan Respublikası və YUNESKO arasında əməkdaşlığın qurulması, görülmüş işlər və gələcəkdə həyata keçirilməsi planlaşdırılan layihələrin təhlili;

- Azərbaycan Respublikası -YUNESKO əməkdaşlığının beynəlxalq və milli-hüquqi vasitə və istiqamətlərinin araşdırılması;

- Azərbaycan Respublikası və YUNESKO arasında beynəlxalq-hüquqi əməkdaşlığın forma və istiqamətlərinin təhlil edilməsi;

- Azərbaycan Respublikası və YUNESKO arasında təhsil, elm, mədəniyyət və informasiya sferalarında əməkdaşlığın təhlili və bu sferalarda gələcək əməkdaşlıq istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi;

- Azərbaycan Respublikası və YUNESKO arasında əməkdaşlığın milli qanunvericiliyin təkmilləşməsi və inkişafına təsiri meyarlarının təhlili;

- İnsan hüquqlarının, konkret olaraq təhsil və mədəniyyət sahəsində insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üzrə milli qanunvericiliyin modernləşdirilməsində YUNESKO standartlarının rolunu müəyyən etmək;

- Azərbaycan Respublikasında təhsil hüququnun və qanunvericiliyinin təkmilləşməsində YUNESKO standartlarının rolunu aşkar etmək, YUNESKO ilə əməkdaşlığın Azərbaycanda təhsil sisteminin və qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsində əhəmiyyəti, YUNESKO standartların müasir Azərbaycan təhsilinə təsirinin müsbət tərəflərinin müəyyən edilməsi;

- YUNESKO ilə əməkdaşlığın inkişafında Heydər Əliyev Fondunun fəaliyyəti və bu fəaliyyətin təhsilin inkişafı, mədəni dəyərlərin qorunması və tarixi-mədəni irsimizin Ümumdünya İrs Siyahısına daxil edilməsi istiqamətində əhəmiyyətinin üzə çıxarılması;

- Azərbaycan Respublikasının mədəni və təbii irsinin Ümumdünya İrs Siyahısına daxil edilməsi meyarlarının müəyyənləşdirilməsi, mədəni və təbii irsin müdafiəsi sahəsində dövlətimiz və YUNESKO əməkdaşlığının milli qanunvericilikdə təsbit olunmasını müəyyənləşdirmək.

**Tədqiqatın elmi yeniliyi** onunla əlaqələndirilməlidir ki, hazırkı dövrə qədər Azərbaycan Respublikası - YUNESKO arasında əməkdaşlığın təhsil, elm və mədəni dəyərlərin qorunması problemləri istiqamətində əhəmiyyəti ilə bağlı kompleks tədqiqatlar aparılmamışdır. Doğrudur, bir sıra hüquq ədəbiyyatlarında və ayrı-ayrı məqalələrdə problemin təhlilinə həsr edilmiş elmi araşdırmalar mövcud olsa da, bu tədqiqatlar əsasən kompleks və hərtərəfli şəkildə aparılmamışdır. Eyni zamanda, Azərbaycan Respublikasında bu sahədə aparılan elmi araşdırmalarda da müvafiq problemlər kifayət qədər dar istiqamətlərdə təhlil edilmişdir<sup>12</sup>. Bunları nəzərə alaraq, hazırkı tədqiqat problemə geniş və global nöqteyi-nəzərdən yanaşır, Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinin beynəlxalq hüquq normaları ilə müqayisəli şəkildə təhlili aparılır, YUNESKO praktikası öyrənilir, nəhayət dövlətimizin YUNESKO ilə təhsil, elm, mədəniyyət, informasiya sferalarında əməkdaşlığı və bu əməkdaşlığın milli qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi və təhsil, elm, mədəniyyət, informasiya problemlərinin həlli ilə əlaqədar kifayət qədər mühüm təkliflər irəli sürülür. Nəzərə alsaq ki, müasir dünya qloballaşma və global problemlərlə ciddi şəkildə üzləşmişdir, bu da problemin aktuallığını bir daha əsaslandırır.

Elmi yeniliyin digər bir tərəfi ondan ibarətdir ki, tədqiqat işi qeyd edilən istiqamətlərdə geniş beynəlxalq müqavilə praktikasının, müxtəlif konfrans və tədbirlərin yekunlarının və hüquq ədəbiyyatında mövcud fikir müxtəlifliyinin müqayisəli analizi əsasında aparılmışdır. Bundan başqa, Azərbaycan Respublikası - YUNESKO əməkdaşlığı ilə əlaqədar beynəlxalq və milli hüquq normalarının qarşılıqlı əlaqə münasibətlərinin təhlili də kifayət qədər əhəmiyyətlidir. Belə elmi araşdırmaların aparılması Respublikamızın YUNESKO ilə əməkdaşlığının daha da dərinləşməsinə, təhsil, elm və mədəniyyət problemlərinin səmərəli həllinə və bu sferalarda effektiv hüquqi bazanın və milli qanunvericiliyin daha da təkmilləşdirilməsinə şərait yaradır.

Tədqiqatın elmi yeniliyini özündə ifadə edən aşağıdakı **yeni elmi müddəalar müdafiəyə təqdim olunur**:

1. Müasir dövrdə dünyada baş verən global hadisələr, xüsusilə də silahlı münaqişələrin sayının artması həm iqtisadi, həm də sosial sahələrdə kütləvi problemlər yaradır. Sosial problemlər arasında insan hüquqlarının müntəzəm şəkildə pozulması, savadsızlıq, mədəni abidələrin dağıdılması, qanunsuz ticarəti və s. problemləri xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Bu

qəbildən olan problemlərin effektiv, vaxt itkisinə yol vermədən həlli üçün YUNESKO strukturunda ciddi islahatların aparılmasına zərurət yaranıb. Bu islahatlar maliyyə, inzibati, təşkilati və hüquqi sferaları əhatə etməlidir. Hətta 18 noyabr 2004-cü ildə nəşr olunan “YUNESKO-nun gələcəyi” (What UNESCO for the future) adlı layihədə təşkilatın beynəlxalq münasibətlər sistemində yeri, təşkilat daxilində islahatların aparılması, gələcək prioritetlər, məqsəd və vəzifələrlə bağlı nüfuzlu ekspertlərin məqalə və təklifləri yer almışdır. Sosial problemlərin həllində 70 ildən çox təcrübəyə malik bir universal təşkilatın müasir dövrdə öz fəaliyyətində təkmilləşmə aparması artıq obyektiv zərurətə çevrilmişdir.

2. Dövlətlərarası siyasi problemlər, həmçinin dövlətdaxili siyasi münaqişələr, beynəlxalq terrorçuluq müxtəlif regionlarda silahlı münaqişələrə yol açır. YUNESKO bu problemlərin yaranma səbəblərini aradan qaldırmaq səlahiyyətinə malik olmasa da, həmin problemlərin doğurduğu mənfi nəticələri və bu nəticələrin dünya mədəni irsinə vurduğu zərərni aradan qaldıra bilər. Hazırda YUNESKO-nun fəaliyyətində mədəni dəyərlərin, mədəni irsin, tarixi və mədəni abidələrin qorunub saxlanması istiqamətinə daha çox diqqət ayrılmalıdır. Bu istiqamətdə müsbət nəticələrin əldə edilməsi isə real imkanlar, yeni yanaşmalar, metodlar, realizə mexanizmləri tələb edir, bir sözlə yeni “birgə fəaliyyət” konsepsiyası işlənib hazırlanmalıdır. Bu işdə YUNESKO-nun həm əsas, həmçinin köməkçi orqanları birgə fəaliyyət göstərməli, eyni zamanda xüsusi işçi qruplarının fəaliyyətinə diqqət artırılmalıdır.

3. Dünyanın mədəniyyət müxtəlifliyi və mədəni irsinin bütün xalqlar arasında sülh və inkişaf faktorunu qismində hər kəs tərəfindən qorunması vacibdir. Mədəni irslərə qarşı davamlı və geniş miqyasda qanunsuz aktların baş verməsi ilə bağlı dövlətlərarası real əməkdaşlıq zəruridir. Sülh və təhlükəsizliyin, insan haqlarının və dayanıqlı inkişafın təbliğ olunması üçün mədəni irsə hörmətin vacibliyi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Günahsız insanların ölümünə, dağıntılara və insanların qaçqın və məcburi köçkünə çevrilməsinə səbəb olan, dünyanın müxtəlif yerlərində qeyri-tolerantlıq, dini ekstremizm, zorakılıq və terrorizm aktları beynəlxalq birliyin bütün üzvləri tərəfindən pislənir. Mədəniyyətlər və dinlərarası dialoq, sivilizasiyalar arasında hörmət və qarşılıqlı anlaşmanın təşviq edilməsi bu problemlərin həlli istiqamətində əsas şərtlərdir. Bütün bunları nəzərə alaraq, global dəyişikliklərin baş verdiyi müasir beynəlxalq münasibətlər şəraitində YUNESKO sivilizasiyalar və mədəniyyətlər arasında dialoq, konsensus yaratmaq gücünə malikdir.

<sup>12</sup> Rəcəbli H. BMT-nin ixtisaslaşmış qurumları və Azərbaycan. Bakı, 1997.; Əhmədov Ş. Xoşməramlı səfir. Bakı, 2007.; Eyvazova S. Humanizm və xeyirxahlıq missiyası Bakı, 2007., Süleymanov R., Axundov A. Yunesko-Azərbaycan: gələcəyə körpü. Bakı, Təhsil, 2005; və s.

4. YUNESKO-nun mədəni irsin qorunması üzrə fəaliyyəti üzv-dövlətlərin, o cümlədən qədim tarixə malik Azərbaycanda turizmin, xüsusilə də mədəni və tarixi turizm sektorunun inkişafına yol açır. Mədəni irsin və dil müxtəlifliklərinin qorunması sahəsində YUNESKO-nun fəaliyyəti növbəti istiqamətlər üzrə peşəkar turist təhsilinin məzmununa müsbət təsir göstərir: daxili və xarici turizmin inkişafı, mədəni turizmin inkişafı, maddi və qeyri-maddi irs obyektlərinin YUNESKO siyahısına daxil edilməsi. Turizm sferasında peşəkar mütəxəssislərin hazırlanması ilə bağlı YUNESKO proqramlarının öyrənilməsi effektivliyini müəyyən edən pedaqoji şərtlər daxili (əlavə peşəkar hazırlığın səmərəli şəkildə təşkili) və xarici (peşəkar təhsilin inkişafı üzrə yeni tendensiyalar) amilləri özündə birləşdirir.

5. YUNESKO standartlarının tətbiqi maarifləndirmə işində də özünü büruzə verməlidir. Belə ki, elmi dövriyyəyə yeni materialların buraxılması, mədəniyyət sahəsində tədqiqatlar aparan nüfuzlu xarici müəlliflərin əsərlərinin tərcüməsi, ölkədə elmin inkişafı, elmin inkişafında yeni texnologiyaların tətbiqi üzrə YUNESKO metodlarından istifadə imkanları ilə bağlı treninqlərin keçirilməsi, təhsil proqramlarının təhlili, peşə təhsilinin inkişafında yeni metodlardan istifadə ilə bağlı tədbirlər həyata keçirilməlidir.

6. Müxtəlif sosial sahələrdə zəngin təcrübəyə malik YUNESKO ilə əməkdaşlıq Azərbaycan Respublikası üçün müasir beynəlxalq münasibətlərdə, həmçinin bir çox dövlətdaxili sosial problemlərin həllində vacib əhəmiyyət kəsb edir. BMT sistemində ən iri ixtisaslaşmış təsisat olan YUNESKO təhsil, elm və mədəniyyət sahəsində dövlətlərin əməkdaşlığı üzrə geniş səlahiyyət və funksiyalara malikdir. Təşkilat müasir dövrün etik problemlərinin həlli istiqamətində vahid standartlar hazırlayır, bilik və informasiyanı yayır, üzv-dövlətlərin problemlərinin həlli üzrə potensialının gücləndirilməsinə köməklik göstərir. Eyni zamanda, müvafiq sferalarda mövcud və gələcəkdə meydana çıxacaq problemlərin həllində ənənəvi üsullardan deyil, daha çevik, effektiv yanaşma və metodlardan istifadəni təklif edir.

7. YUNESKO-nun insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üzrə fəaliyyəti çoxşaxəlidir və Təşkilat bu sferada geniş beynəlxalq təcrübəyə malikdir. BMT Nizamnaməsində qeyd edilir ki, bütün BMT sisteminin əsas vəzifəsi insan hüquqları və əsas azadlıqlarına hörmətin həvəsləndirilməsidir. YUNESKO Nizamnaməsinin 12-ci maddəsi Təşkilatın bu məqsədə bağlılığını sübut edir. İnsan hüquqlarının müdafiəsi sferasında YUNESKO spesifik fəaliyyət həyata keçirir və xüsusi səlahiyyətlərə malikdir. Bu xüsusiyyət ilk növbədə Təşkilatın missiyası ilə bağlıdır. Belə ki, təhsil, elm və mədəniyyət onun əsas prioritetidir, müvafiq

olaraq da təhsil hüququ, mədəni hüquqlar, yaradıcılıq azadlığı, informasiya əldə etmək hüququ Təşkilatın yurisdiksiyasına daxildir. Hüquqların realizəsi ilə paralel olaraq, YUNESKO bu sahələrdə vəzifə və öhdəliklərin icrasına da nəzarət edir. Belə ki, mədəni irsin qorunması, tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması belə vəzifələrdəndir.

8. Yarandığı vaxtdan YUNESKO insan hüquqlarının qorunması sahəsində global əhəmiyyətə malik işlər görmüşdür. Təşkilat Ümumdünya İnsan hüquqları Bəyannaməsinin hazırlanmasında yaxından iştirak etmiş və onun qəbulundan sonra YUNESKO-nun fəaliyyətində vacib əhəmiyyət kəsb etdiyini bəyan etmişdir. Bundan başqa, Mülki və siyasi hüquqlar haqqında və İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında beynəlxalq paktların işlənilib hazırlanmasında da YUNESKO aktiv iştirak etmişdir. YUNESKO-nun nizamnamə vəzifələrindən biri insan hüquqlarının həvəsləndirilməsinə kömək etməkdir. Eyni zamanda, müəyyən hüquqlara münasibətdə Təşkilatın üzərinə xüsusi öhdəlik qoyulur. Bu hüquqlar: təhsil hüququ, mədəni həyatda iştirak hüququ, fikir və söz azadlığı, informasiya əldə etmək hüququ, elmi tərəqqinin nəticələrindən istifadə hüququdur. Təşkilat həmçinin, insani dəyərlərə hörmətin tərkib hissəsi olan mədəni müxtəlifliyin həvəsləndirilməsində də əhəmiyyətli rol oynayır. YUNESKO maddi və qeyri-maddi formada mədəni irsi qoruyur.

9. İnsan hüquqlarının müdafiəsi istiqamətində YUNESKO-nun fəaliyyətində dəqiqləşmə aparılmalıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, insan hüquqları sferasında YUNESKO-nun mandatı geniş və qeyri-dəqiqdir. Bu fikrin əsasını Təşkilatın Nizamnaməsinin 1-ci maddəsi təşkil edir. Bununla belə, insan hüquqlarının stimullaşdırılması və müdafiəsi məsələsini ayırd etmək olar. Bu fəaliyyətin hüquqi bazasını Nizamnamə və Təşkilat çərçivəsində qəbul edilmiş konvensiya və tövsiyələr, Baş Konfransın qətnamələri və İcraedici Şuranın qərarları təşkil edir. İnsan hüquqlarının stimullaşdırılması üzrə fəaliyyət, ilk növbədə, xalqların qarşılıqlı anlaşmasına, yaxından tanışlığına, mədəniyyətlərin inkişafına, bilik və informasiyanın yayılmasına yönəlmişdir. Bu funksiyalar YUNESKO-nun təhsil, elm və mədəniyyət sahəsində səlahiyyətlərinə daxildir. Bu məqsədlə YUNESKO proqramlar hazırlayır, tədqiqat aparır, konfranslar çağırır, nəşrlər edir. İnsan hüquqlarının müdafiəsi beynəlxalq normaların qəbul edilməsi, həmçinin Təşkilatın səlahiyyətlərinə daxil olan insan hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı normalara riayət olunması üzrə prosedur və mexanizmlərin yaradılmasını nəzərdə tutur.

10. Son illər Azərbaycan Respublikasında həyata keçirilən dövlətdaxili tədbirlər YUNESKO ilə əməkdaşlığa əhəmiyyətli dərəcədə

təsir göstərmişdir. Bu istiqamətdə Heydər Əliyev Fondunun fəaliyyəti ayrıca qeyd edilməlidir. Xüsusilə də YUNESKO ilə aparılan uğurlu əməkdaşlıq siyasəti dövlətimizin elm, təhsil və mədəniyyətin inkişafına, təhsil və mədəni hüquqların təmin edilməsinə göstərdiyi mühüm siyasətin əyani təzahürüdür. Heydər Əliyev Fondu həyata keçirdiyi qlobal layihələrlə insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının etibarlı müdafiəçisi statusunda çıxış etmiş, Azərbaycan Respublikasının hərtərəfli inkişafına və vətəndaş cəmiyyəti quruculuğu prosesinin sürətləndirilməsinə mühüm töhfələr vermiş, vətəndaşların problemlərinin həllinə səy göstərməklə imkanlarını bu istiqamətdə səfərbər etmişdir. Dövlətimizin müxtəlif universal və regional beynəlxalq təşkilatlara üzvlüyü, ölkəmizin nüfuzunun artırılmasını daim əsas tutan Heydər Əliyev Fondu YUNESKO ilə əməkdaşlıq əlaqələrinin qurulmasına böyük dəstək olmuş, Azərbaycançılığın təbliği, mədəni sərvətlərin, mədəni irsin və mədəni hüquqların qorunmasında mühüm fəaliyyət həyata keçirmişdir.

11. Dövlətimizin YUNESKO ilə əməkdaşlığında təhsil sferası daim prioritet olmalıdır. YUNESKO yarandığı vaxtdan təhsili öz fəaliyyətinin prioritet istiqaməti hesab edir. İkinci Dünya Müharibəsindən sonra Təşkilat dağılmış məktəblərin bərpası və Şərqi Avropada təhsil sahəsində pozulmuş əlaqələrin qurulması ilə məşğul olmuşdur. 1950-ci illərdən başlayaraq, Təşkilat təhsil sahəsində insan hüquqlarının müdafiəsi ilə də məşğul olmağa başladı. Təhsil sahəsində bir çox beynəlxalq konvensiya və sazişlər qəbul edilmişdir. Respublikamızın YUNESKO ilə təhsil sahəsində əməkdaşlığı ölkədə təhsilin inkişafına, konkret desək, keyfiyyətli təhsilin inkişafına, gənclərin xaricdə təhsil imkanlarının genişlənməsinə, təhsil sisteminin və qanunvericiliyinin təkmilləşməsinə, maddi-texniki bazanın inkişafına, strateji araşdırma mərkəzlərinin, elmi-tədqiqatların, laboratoriya və kitabxanaların zənginləşməsinə şərait yaratmışdır. Təhsil hüququnun realizəsi, təhsilin inkişafına dövlət qayğısı kimi mühüm məsələlər Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu beynəlxalq hüquqi aktlarda da öz təsbitini tapmışdır. Bunları nəzərə alaraq qabaqcıl dünya təcrübəsindən yararlanmaqla ölkəmizdə informasiya cəmiyyətinin tələblərinə uyğun elmi infrastrukturun təkmilləşdirilməsi, elmin maddi-texniki bazasının müasirləşdirilməsi və bu sahədə informasiya təminatı sistemlərinin daha da inkişafı prioritet məsələlərdən hesab edilməlidir.

12. Azərbaycan Respublikası milli qanunvericiliyinin insan hüquqları sahəsində beynəlxalq hüquq normalarının realizəsi istiqamətində təkmilləşdirilməsi məqsədilə nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlarının qəbul etdiyi konvensiyalara qoşulmuşur. Belə təşkilatlar arasında YUNESKO xüsusilə

qeyd edilməlidir, çünki, insan hüquqlarının müdafiəsi və mədəni dəyərlərin qorunub saxlanması sferasında əsas beynəlxalq hüquqi normalar məhz bu Təşkilatın himayəsi altında işlənib hazırlanmış konvensiyalarda öz təsbitini tapmışdır. Respublikamız insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində bir çox beynəlxalq müqavilələrin iştirakçısıdır. Həmin beynəlxalq müqavilələrin normaları milli qanunvericiliyin formalaşması və inkişafında öz müsbət təsirini göstərmişdir. İnsan hüquqlar sferasında milli qanunvericiliyin inkişafında beynəlxalq hüquq normalarının, xüsusilə də YUNESKO standartlarının nəzərə alınması dövlətdaxili qanunvericiliyin zənginləşməsinə gətirib çıxarmışdır.

**Tədqiqat işinin metodoloji əsasını** dialektikanın kateqoriya və prinsipləri, o cümlədən hüquq elmində hamılıqla qəbul olunan ümumnəzəri və xüsusi elmi metodlar təşkil edir. Dissertasiyada formal-məntiqi metoddan, müqayisəli hüquq metodundan və tarixi metoddan, sistemli analiz metodundan daha çox istifadə edilmişdir. Bundan başqa tədqiqat işində konkret-sosioloji və digər elmi metodlar da tətbiq edilmişdir.

**Tədqiqatın nəzəri əsasları.** Tədqiqatın nəzəri əsası kimi Azərbaycan və xarici ölkə tədqiqatçılarının müvafiq sahədə fundamental əsərlərindən istifadə olunmuşdur.

Dissertasiya işində beynəlxalq hüquq sferasında tədqiqat aparan bir sıra yerli hüquqşünas alimlərin – Ə.İ.Əliyev, R.F.Məmmədov, L.H.Hüseynov, Ə.İ.Sadiqov, O.F.Əfəndiyev, A.A.Məhərrəmov, T.İ.Hüseynov, Ə.Q.Məmmədov, A.Mustafayeva; əcnəbi alimlərdən, ilk növbədə, rus alimlərindən N.Krıllov, V.Draç, S.Şeretov, Y.Kovalenko, V.Puzon, K.Rubannik, E.Şibayeva, A.Belkova, İ.Altınov, L.Qalenskaya, K.Orconikidze, M.Andreyev, T.Neşatayeva, V.Fyodorov, N.Kanayev; Qərbi Avropa və Amerikan alimlərindən T.Besterman, K.Hufner, V.Reuter, F.Boş, M.Elfert, E.Osmanzik, A.Mango, J.Muller, Y.Courrier, J.Bassioni, J.Patrik, F.Maniskalko, R.Higgins, K.Margaret, J.Alvarez, L.Henkin, N.Nartovski, S.Marks, K.Parç, D.Weissbrot və başqalarının məsələni hansı səviyyədə və istiqamətdə təhlil etdikləri müqayisəli şəkildə araşdırılmışdır.

**Tədqiqat işinin normativ bazasını** BMT Nizamnaməsi, insan hüquqlarına dair fundamental sənədlər olan 1948-ci il tarixli Ümumdünya İnsan hüquqları Bəyannaməsi, 1966-cı il Paktları, YUNESKO-nun yaxından iştirakı ilə qəbul edilmiş beynəlxalq konvensiyalar, insan hüquq və azadlıqlarına dair beynəlxalq adət normaları, beynəlxalq hökumətlərarası təşkilatların qərar və qətnamələri, YUNESKO-nun mədəni irsin qorunması, elm, təhsil və mədəniyyətin inkişafı, insan hüquqlarının realizəsi istiqamətində qəbul etdiyi normalar; insan hüquqlarının müdafiəsinə dair beynəlxalq və milli məhkəmə

qərarları, təhsil, elm, mədəniyyət, informasiya və insan hüquqlarının müdafiəsi sahələrində Azərbaycan Respublikasının milli qanunvericiliyi təşkil edir.

**Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti.** Dissertasiyanın əksər istiqamətləri üzrə irəli sürülmüş nəticə və təkliflər təhsil hüququ problemi, mədəni dəyərlərimizin qorunub saxlanması, insan hüquqlarının qorunması sahəsində YUNESKO ilə əməkdaşlıq üzrə normativ-hüquqi aktların işlənilib hazırlanması və qəbul edilmiş normaların təkmilləşdirilməsi zamanı hüquqyaradıcılıq fəaliyyətində; təhsil sisteminin tənzimlənməsi və təmin edilməsi ilə əlaqədar konkret istiqamətlərin işlənilməsi üçün gələcək elmi tədqiqatlarda; Respublikamızın ali məktəblərində beynəlxalq təşkilatlar hüququ, təhsil hüququ və mədəni dəyərlərimizin qorunması, insan hüquqlarının müdafiəsi üzrə dərslər, dərslər vəsaitləri, o cümlədən tədris-metodik proqramların işlənilib hazırlanmasında istifadə edilə bilər.

**Tədqiqatın nəticələrinin aprobeiasyası.** Dissertasiya işinin mühüm aspektləri ilə əlaqədar bir sıra məsələlər Azərbaycan Respublikasında və xarici ölkələrdə (Ukrayna) nəşr olunan elmi jurnallarda və beynəlxalq konfrans materiallarında çap olunmuşdur.

**Tədqiqat işinin strukturu.** Dissertasiya işi giriş, özündə 9 paraqrafı birləşdirən 4 fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

## İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

**Tədqiqat işinin giriş hissəsində** mövzunun aktuallığı əsaslandırılır, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, onun metodoloji və nəzəri əsasları müəyyənləşdirilir, işin elmi yeniliyi, müdafiəyə təqdim edilən yeni elmi müddəaları və praktik əhəmiyyəti izah edilir, tədqiqatın nəticələrinin aprobeiasyası və tədqiqatın strukturu haqqında məlumat verilir.

**Birinci fəsil “YUNESKO-un hüquqi statusu və mədəni dəyərlərin beynəlxalq-hüquqi mühafizəsi üzrə fəaliyyəti”** adlanır və üç paraqraftan ibarətdir.

**Birinci paraqrafta** YUNESKO-nun formalaşması, hüquqi statusu və müasir beynəlxalq münasibətlərdə əhəmiyyətli rolu ilə bağlı məsələlər tədqiq edilir.

YUNESKO BMT-nin digər ixtisaslaşmış təsisatları kimi suveren dövlətlərdən ibarətdir. YUNESKO Nizamnaməsinin 2.1-ci maddəsində qeyd edilir ki, YUNESKO üzvlüyünə qəbul bütün BMT üzv-dövlətləri üçün açıqdır. YUNESKO BMT ilə müqavilə imzalamışdır. YUNESKO və BMT arasında başlanmış Müqavilənin hüquqi əhəmiyyəti ondadır ki, YUNESKO bu razılaşma ilə hüquq subyektiyyətinin konkret elementi ilə müəyyən pay

almışdır. YUNESKO Nizamnaməsinin 10-cu maddəsində qeyd edilir ki, BMT və YUNESKO arasında bağlanmış müqavilə hər iki təşkilatın ümumi məqsədlərə nail olmaq üçün həqiqi əməkdaşlığını əks etdirir.<sup>13</sup>

2007-ci ildən tətbiq edilən “Hərəkətlərin birliyi” konsepsiyası YUNESKO-nun müasir fəaliyyətində mühüm dəyişikliklər etmişdir. YUNESKO-nun yüksək vəzifəli şəxsləri dafələrlə qeyd etdiyi kimi, islahat anlayışına yalnız Təşkilatdaxili idarəetmənin çatışmazlıqlarının aradan qaldırılması deyil, həm də qərarların qəbul olunmasının elastik mexanizmlərinin tətbiqi yolu ilə dəyişən şəraitə və yeni tələblərə uyğunlaşması daxildir. Bununla əlaqədar olaraq, nəticə çıxarmaq olar ki, islahat davam edən prosesdir, çünki mövcudluq və YUNESKO-nun fəaliyyəti şərtləri daim dəyişir. YUNESKO-nun islahatı üzrə tədbirlər qısa, orta və uzunmüddətli olmaqla üç yerə bölünürdü. Qısamüddətli tədbirləri Baş Direktor öz məsuliyyəti altında götürür, ortamüddətli İcraedici Şura və ya Baş Konfrans tərəfindən təsdiq olunmalıdır, uzunmüddətli Nizamnaməyə dəyişikliklərin daxil etməsinə tələb edə bilər, bu isə Baş Konfransın müstəsna səlahiyyətinə aiddir. İslahatın həyata keçirilməsinə nəzarət İcraedici Şura çərçivəsində fəaliyyət göstərən Xüsusi Komitəyə həvalə edilmişdir.

Müasir dövrdə əsas fəaliyyət istiqamətləri arasında təhsilin inkişafı və insanların təhsil sferasında hüquqlarının effektiv şəkildə realizəsinə kömək göstərilməsi əsas yer tutur. Təhsil və tərbiyə fəaliyyəti sferasında əsas istiqamət savadsızlığın aradan qaldırılması, baza təhsil və peşəkar təhsildir. Bundan başqa, YUNESKO BMT Sabit İnkişaf naminə Təhsil Onilliyi (2005-2014) proqramının aparıcı təsisatıdır. Bu proqramın əsas hədəfi sabit inkişafın təmin edilməsi istiqamətində təhsilin aparıcı rolunun nümayiş etdirilməsidir<sup>14</sup>. YUNESKO-nun 2008-2013-cü illəri əhatə edən ortamüddətli strategiyasına əsasən insanların şüurunda sülhün qorunması ideyasının möhkəmləndirilməsi prioritet istiqamət olmuşdur. Onu da qeyd edək ki, bu ideya Təşkilatın Nizamnaməsinin Preambulasında da öz təsbitini tapmışdır. Qeyd edilən strategiyaya əsasən YUNESKO dünya mədəniyyətinin yaradılmasına, qarşılıqlı anlamın dərinləşdirilməsinə, barışiq və dialoqa ciddi cəhd göstərməlidir<sup>15</sup>.

**İkinci paraqrafta** silahlı münaqişələr dövründə mədəni dəyərlərin mühafizəsinin YUNESKO modeli ilə bağlı məsələlər tədqiq edilir.

<sup>13</sup> Plomer Aurora. Patents, Human Rights and Access to Science. Edward Elgar Pub, 2015, p. 137.

<sup>14</sup> Shaping the Education of Tomorrow: 2012 Report on the UN Decade of Education for Sustainable Development, Abridged. UNESCO Publishing, 2012, p. 5.

<sup>15</sup> Medium-Term Strategy for 2008-2013. 34 C/4. published in 2008 by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization 7 place de Fontenoy, 75352 Paris 07 SP Composed and printed in the workshops of UNESCO – 34 C/4 (CLD-8.8) p. 7-11.

YUNESKO-nun bu istiqamətdə əsas mexanizmi Silahlı münaqişə dövründə mədəni dəyərlərin qorunması haqqında Haaqa Konvensiyasıdır<sup>16</sup>. 1954-cü il Haaqa Konvensiyası Mədəni dəyərlərin müdafiəsinin iki əsas növünü müəyyən edir: bütün mədəni dəyərlərə şamil olunan ümumi müdafiə; daşınar və daşınmaz mədəni dəyərləri özündə saxlayan müəyyən yerlər və mərkəzlərin müdafiəsini nəzərdə tutan xüsusi müdafiə.

1954-cü il Haaqa Konvensiyasının imzalanmasından hazırkı dövrə qədər uzun müddət keçmişdir. Bütün bu vaxt ərzində müxtəlif müharibə və münaqişələrdə (Küveyt, İran, Yuqoslaviya, İsrail-Fələstin, Ermənistan-Azərbaycan və s.) beynəlxalq-hüquqi normaların pozuntularına, konkret olaraq, Haaqa Konvensiyasının normalarının ciddi pozulmasına yol verilmişdir. Lakin bu zaman Haaqa Konvensiyasının hərəkətsizliyini də qeyd etmək düzgün olmazdı. Həmin müharibə və münaqişələr gedişində çoxsaylı mədəni dəyərlər məhv edilmiş və ya zədələnmişdir, bu hadisələrin gedişinə YUNESKO-nun təsir imkanlarının zəifliyini belə izah etmək olar – YUNESKO silahlı münaqişə tərəflərinə hər hansı bir təsir tədbirinin tətbiq edilməsi səlahiyyətinə malik deyildir. Bu müddəə Haaqa Konvensiyasında da nəzərdə tutulmamışdır. Sadəcə dillə desək, norma var, lakin onun pozulmasına qarşı tədbir yoxdur, bu isə öz növbəsində həmin normaya əməl edilməsini kölgə altına qoyur, dolayısı ilə desək jus cogens prinsipinin realizəsinə də mane olur.

YUNESKO-nun müvafiq məsələlərdə səlahiyyəti texniki və təşkilati xarakter daşıyır, bu isə öz növbəsində Konvensiya normalarının effektiv şəkildə tətbiqinə mane olur. Hesab edirik ki, BMT Təhlükəsizlik Şurasının təsir imkanlarının YUNESKO-ya da verilməsi mədəni dəyərlərin real şəkildə qorunmasında doğrudan da səmərəli vasitə ola bilər. YUNESKO daxilində geniş səlahiyyətlərə və təsir imkanlarına malik qurumun təsis edilməsi zəruridir. Əks təqdirdə müharibə gedişində bu və ya digər mədəni dəyərin real şəkildə mühafizəsi və ya qorunub saxlanması sənəd üzərində qalır.

1988-1994-cü illərdə və hal-hazırda da davam edən Ermənistanın təcavüzü nəticəsində Azərbaycan torpaqlarında bir çox mədəni dəyərlər – tarixi abidələr, məscidlər, incəsənət nümunələri və s. məhv edilmiş və ya yararsız hala salınmışdır. 1994-cü ilin noyabr ayında YUNESKO-nun sektorlararası missiyası Azərbaycanın işğal altında olan torpaqlarında dağıdılmış mədəni dəyər obyektlərinə baxış keçirmiş və bu ərazidə 1954-cü il Haaqa Konvensiyası normalarının pozulmasını bəyan etmişdir. Bir qədər sonra, 1995-ci ilin avqust ayında həmin ərazilərə xüsusi missiya göndərilmiş və ziyan vurulmuş mədəni dəyər obyektlərinin qiymətləndirilməsi və həmin

obyektlərin restavrasiyası və mühafizəsi üzrə tövsiyələrin hazırlanması üzrə iş aparılmışdır.

YUNESKO-nun Baş katibi İ.Bokova 21 yanvar 2016-cı il tarixdə İsveçrənin Davos şəhərində keçirilən Ümumdünya İqtisadi Forumunda mədəni və tarixi irsin məhv edilməsinin qarşısının alınması ilə mübarizədə informasiya-təbliğat fəaliyyətinin gücləndirilməsini, hərbi cinayətlərə görə cəza sistemində təkmilləşdirmənin aparılmasını, beynəlxalq və milli qanunvericilikdə müvafiq istiqamətdə daha real və effektiv dəyişikliklərin həyata keçirilməsinin vacibliyini xüsusilə qeyd etmişdir.

**Üçüncü paraqrafda** YUNESKO-nun ümumdünya mədəni və təbii irsinin beynəlxalq-hüquqi mühafizəsi istiqamətində fəaliyyəti tədqiq olunur.

Mədəni dəyərlərin qorunması əsasən dövlətdaxili vasitələrlə həyata keçirilir. Hər bir dövlət öz mədəni irsinin tamlığını nəzarətdə saxlayır, muzeylərin təşkili və saxlanması üzrə müəyyən siyasəti həyata keçirərək, mədəni obyektlərin qeydiyyatı, bərpa işlərinin maliyyələşdirilməsi və s. tədbirləri həyata keçirir. Eyni zamanda, bu sahədə beynəlxalq əməkdaşlığa böyük əhəmiyyət verilir. Bu əməkdaşlıq təcrübə mübadiləsi, oğurluqla mübarizədə zəruri köməyin göstərilməsi, qanunsuz məhv etmənin qarşısının alınması üçün lazımdır. Belə əməkdaşlıq YUNESKO vasitəsilə koordinasiya edilir, hansı ki, YUNESKO qeyd edilən əməkdaşlıq çərçivəsində maraqlı məsələlər üzrə tövsiyələr və konvensiyalar hazırlayır, bu işə həmçinin başqa beynəlxalq təşkilatlar və qeyri-hökumət təşkilatları da cəlb edilir.

Mədəni dəyərlərin qorunması sahəsində dövlətlərin əməkdaşlığı beynəlxalq təcrübə əsasında hazırlanmış metodların və vasitələrin tətbiqi ilə aparılır, yəni, müxtəlif məsələlər üzrə müqavilələr bağlanır, beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən qərarlar qəbul edilir, beynəlxalq konfranslar çağırılır. Müvafiq işlər ümumdünya miqyasında, regional səviyyədə və dövlətlərin ikitərəfli əməkdaşlığı vasitəsilə realizə olunur. Təşkilatın mədəni və təbii irsin qorunması istiqamətində əsas mexanizmi Ümumdünya mədəni və təbii irsinin qorunması üzrə 1972-ci il Konvensiyasıdır. Azərbaycan Respublikası üçün mədəni və təbii irsin qorunması və bərpası üzrə YUNESKO proqramlarında iştirak 1972-ci il Konvensiyasına qoşulduğu vaxtdan bu Təşkilatla əməkdaşlıqda prioritet istiqamət hesab olunur. Hazırda YUNESKO-nun maddi ümumdünya İrs Siyahısına Azərbaycanın növbəti tarixi və incəsənət nümunələri daxil edilmişdir: İçərişəhər tarixi memarlıq abidəsi (Qız qalası və Şirvanşahlar Sarayı) və Qobustan tarixi-memarlıq qoruğu.

1972-ci il Konvensiyasında mədəni və təbii irs obyektlərinin qorunub saxlanması metodlarına aid başqa dövlətlərin təcrübəsi haqqında informasiya əldə edilməsinə və bütün təşəbbüs göstərilən hərəkətlərin

<sup>16</sup> Petrovic Jadranka. Accountability for Violations of International Humanitarian Law: Essays in Honour of Tim McCormack (Routledge Research in the Law of Armed Conflict). Routledge, 2015, p. 148.

səmərəliliyinin artmasının imkanlarına dair könüllü beynəlxalq əməkdaşlıq çərçivəsində hər bir dövlətin marağına xüsusi diqqət yetirilir.

Konvensiyanın tətbiqi haqqında dövrü hesabat dörd əsas vəzifənin icrasını nəzərdə tutur: Konvensiya iştirakçısı olan dövlət tərəfindən Konvensiya normalarının tətbiqi üzrə qiymətləndirmə aparılması; Ümumdünya İrs Siyahısına daxil edilmiş obyektlərin qorunub saxlanma müddəti üzrə qiymətləndirmənin həyata keçirilməsi, yəni Siyahıya daxil edilmiş obyektin daxil ediləndən bu günə qədər hansı səviyyədə saxlanması məsələsi; obyektlər barədə yeniliklərin, son məlumatların əldə edilməsi və həmin yeniliklərin mədəni və təbii irs obyektlərinə müsbət və ya mənfi təsirinin qiymətləndirilməsi; təcrübə və informasiya mübadiləsi üzrə regional əməkdaşlıq mexanizmlərinin işlənilib hazırlanması.

**İkinci fəsil “İnsan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində YUNESKO-nun fəaliyyəti”** adlanır və iki paragrafdan ibarətdir.

**Birinci paragrafda** BMT-nin ixtisaslaşmış təsisatı kimi YUNESKO-nun insan hüquqlarının müdafiəsində əsas fəaliyyət istiqamətləri tədqiq edilir.

BMT-nin insan hüquqları sahəsində funksiya və səlahiyyətləri son dərəcə müxtəlifdir. Onlar təkliflər qəbul edir, qərarlar çıxarır, beynəlxalq konfranslar çağırır, konvensiya layihələri hazırlayır, tədqiqatlar aparır, bəzi ölkələrə konsultativ və texniki kömək göstərirlər. BMT insan hüquqlarının qorunmasını özü üçün prioritet sahə saymışdır. Bunu BMT Nizamnaməsində, habelə, ECOSOC-un yaradılmasını nəzərdə tutan 68-ci maddədə görmək mümkündür<sup>17</sup>.

Yarandığı vaxtdan YUNESKO insan hüquqlarının qorunması sahəsində əsas rol oynamışdır. Təşkilat Ümumdünya İnsan hüquqları Bəyannaməsinin hazırlanmasında yaxından iştirak etmiş və onun qəbulundan sonra YUNESKO-nun fəaliyyətində vacib əhəmiyyət kəsb etdiyini bəyan etmişdir. Bundan başqa, Mülki və siyasi hüquqlar haqqında və İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında beynəlxalq paktların işlənilib hazırlanmasında da YUNESKO aktiv iştirak etmişdir.

YUNESKO-nun nizamnamə vəzifələrindən biri insan hüquqlarının həvəsləndirilməsinə kömək etməkdir. Eyni zamanda, müəyyən hüquqlara münasibətdə Təşkilatın üzərinə xüsusi öhdəlik qoyulur. Bu hüquqlar: təhsil hüququ, mədəni həyatda iştirak hüququ, fikir və söz azadlığı, informasiya əldə etmək hüququ, elmi tərəqqinin nəticələrindən istifadə hüququdur. Təşkilat həmçinin, insani dəyərlərə hörmətin tərkib hissəsi olan mədəni

müxtəlifliyin həvəsləndirilməsində də əhəmiyyətli rol oynayır. YUNESKO maddi və qeyri-maddi formada mədəni irsi qoruyur.

YUNESKO-nun əsas vəzifəsi maarifçilik, elm və mədəniyyət, kütləvi informasiya vasitələrindən istifadə, xalq təhsilinin, elmin və mədəniyyətin inkişafı sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın genişləndirilməsi yolu ilə dünyada sülhün və təhlükəsizliyin bərqərar olmasına nail olmaqdır<sup>18</sup>. Burdan göründüyü kimi əsasən insanın təhsil və mədəni hüquqları YUNESKO-nun fəaliyyət dairəsinə daxil olur.

BMT ixtisaslaşmış təsisatı olan YUNESKO insan hüquqlarının, xüsusilə də təhsil və mədəni hüquqların müdafiəsi sahəsində effektiv iş həyata keçirir. Bu hüquqların təşviqi, qorunması və genişləndirilməsi YUNESKO-nun missiyasına daxildir. BMT üzvü olan dövlətlərin, o cümlədən, Azərbaycan Respublikasının YUNESKO ilə əməkdaşlıq əlaqələrinin dərinləşdirilməsi yuxarıda qeyd edilən hüquqların müdafiəsi və səmərəli şəkildə realizəsində vacib amildir.

**İkinci paragrafda** YUNESKO-nun insan hüquqlarının müdafiəsi sferasında normativ hüquqi və təşkilati nəzarət mexanizmlərinin fəaliyyəti tədqiq olunur.

YUNESKO-nun insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi və stimullaşdırılması sahəsində fəaliyyətini ümumilikdə 2 hissəyə ayırmaq olar: insan hüquqları sahəsində normayaradıcılıq fəaliyyəti; nəzarət mexanizmi – üzv-dövlətlərin hesabatı, şikayətlərə baxılması.

İndiyədək YUNESKO-nun himayəsi ilə beynəlxalq nizamlamaya dair 100-dən çox sənəd – konvensiyalar və sazişlər, onlara dair protokollar, tövsiyələr, bəyannamələr hazırlanmış, müzakirə olunmuş və qəbul edilmişdir. YUNESKO-nun insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi sahəsində normayaradıcılıq fəaliyyəti əsasən təhsil hüququ, elmi inkişafda iştirak etmək hüququ, mədəni həyatda sərbəst iştirak hüququ, fikir və söz azadlığı da daxil olmaqla informasiya əldə etmək hüquqlarının müdafiəsi sferalarını əhatə edir.

İnsan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində nəzarət mexanizmi 2 istiqamətdə həyata keçirilir: üzv-dövlətlərin dövrü hesabatı və müraciət proseduru. Hesabatların yoxlanılması işini isə İcraiyyə Şurasının köməkçi orqanı olan Konvensiya və Tövsiyələr Komitəsi həyata keçirir. Komitə insan hüquqlarının pozulması ilə bağlı daxil olan şikayətlərə də baxır. Üzv-dövlətlərin məruzələrinə baxarkən Komitə həmin dövlətlərlə dialoqa daxil olmur. Komitə görülmüş işlər barədə İcraedici Şuraya hesabat təqdim edir.

<sup>17</sup> Bisset Alison. Blackstone's International Human Rights Documents (Blackstone's Statute Series). 9th Edition. Oxford University Press, 2014, p. 6.

<sup>18</sup> Əliyev Ə.İ. Müasir beynəlxalq hüquqda insan hüquqları, əhali və miqrasiya problemləri. Bakı, 2007, s. 147.

Bu hesabat Baş Konfransa göndərilir<sup>19</sup>. Dövlətlər öz məruzələrinə qəbul etdikləri inzibati və qanunvericilik tədbirlərini, əldə edilmiş nailiyyətlər və çatışmazlıqları daxil etməlidirlər.

1978-ci ildə YUNESKO-nun İcraedici Şurası insan hüquqlarının pozulmasına dair Təşkilata daxil olan çoxsaylı şikayətlərə baxılması üzrə mexanizminin yaradılması qərarını verdi<sup>20</sup>. Bu Qərarın 3.3-cü bəndinə əsasən Konvensiya və Təvsiyələr üzrə Komitə insan haqlarının pozulması və YUNESKO-nun mandatına uyğun olmasına dair YUNESKO-ya daxil olan işlər və məsələlər üzrə şikayətlərin qəbulu və baxılmasını həyata keçirməlidir. 1978-ci il prosedurlarına müvafiq olaraq, ayrıca şəxslər, şəxslər qrupu və qeyri-hökumət təşkilatları insan hüquqlarının pozulmasına dair YUNESKO-ya məlumat verə bilər, bir şərtlə ki, sadalanan şəxslər hüquq pozuntusunun qurbanı olsun və ya onlarda müvafiq hüquq pozuntusu barədə etibarlı mənbələrdən məlumat var. YUNESKO-ya daxil olan şikayətlər üzrə insan hüquqlarının pozuntusu qurbanları tələbələr, müəllimlər, artistlər, rəssamlar, yazıçılar, jurnalistlər və əqli əmək sfərində çalışan digər işçilər ola bilər. Bundan əlavə, YUNESKO məqsədlərinə uyğun fəaliyyəti həyata keçirən istənilən digər şəxs və ya şəxslər ola bilər.

İnsan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində YUNESKO prosedurları müsbət nailiyyətlər əldə etsə də, digər BMT prosedurları ilə müqayisədə müəyyən çatışmayan cəhətlər də qalmaqdadır.

**Üçüncü fəsil “Azərbaycan Respublikası və YUNESKO arasında beynəlxalq-hüquqi əməkdaşlıq: formalaşması və əsas inkişaf istiqamətləri”** adlanır və iki paragrafi özündə birləşdirir.

**Birinci paragrafda** Azərbaycan Respublikası - YUNESKO arasında beynəlxalq-hüquqi əməkdaşlıq münasibətlərinin formalaşması ilə bağlı məsələlər araşdırılır. Azərbaycan Respublikası 1992-ci ilin iyulun 3-də Təşkilata üzv olmuşdur. Ümumiyyətlə, Azərbaycan Respublikasının xarici siyasət strategiyasında bu mötəbər beynəlxalq qurumla beynəlxalq əməkdaşlıq xüsusi yer tutur.

Ölkəmizin YUNESKO ilə münasibətlərinin genişlənməsində Ümummilli Lider Heydər Əliyevin 1993-cü ilin dekabr ayında Fransada rəsmi səfərdə olarkən YUNESKO-nun Baş Direktoru Federiko Mayorla görüşü mühüm əhəmiyyətə malikdir. Həmin görüşdə tərəflər əməkdaşlığın inkişafı məsələsini və onun gələcək perspektivlərini geniş müzakirə

etmişlər. Ümumiyyətlə, Azərbaycan Respublikası ilə YUNESKO arasındakı əlaqələrin formalaşması və möhkəmləndirilməsində Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevlə bu ixtisaslaşmış qurumun Baş Direktorunun sonrakı görüşləri də müstəsna xarakter kəsb etmişdir. Həmin görüşlərdə əsasən Azərbaycan Respublikasının təhsil, elm və mədəniyyət məsələləri müzakirə edilmişdir. Sonrakı dövrlərdə həmin əməkdaşlıq siyasəti Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilmiş və daha da inkişaf etdirilmişdir.

Azərbaycan Respublikası və YUNESKO münasibətlərindən danışarkən Heydər Əliyev fondunun və xüsusilə də Mehriban xanım Əliyevanın bu istiqamətdə xidmətlərini qeyd etmək lazımdır. Belə ki, 13 avqust 2004-cü il YUNESKO-nun Parisdəki iqamətgahında YUNESKO-nun Baş Direktoru cənab Koşiro Matsuura Heydər Əliyev Fondunun və Azərbaycan Mədəniyyəti Fondunun Prezidenti xanım Mehriban Əliyevaya YUNESKO-nun Xoşməramlı Səfiri fəxri adını vermişdir.

Azərbaycan Respublikasının mədəni irsinin qorunması, elm, təhsil, mədəniyyət sahələrində daha böyük nailiyyətlərin əldə olunması, həmçinin işğal olunmuş ərazilərdəki maddi mədəniyyət abidələrinin qorunması, bərpası və qaytarılması istiqamətdə YUNESKO ilə əməkdaşlığın müsbət nəticələr verməsi üçün dövlətimiz YUNESKO-nun bir çox konvensiyalarına qoşulmuşdur. Beynəlxalq konvensiya və sənədlərlə yanaşı, dövlətimiz YUNESKO-nun üç ixtisaslaşmış qurumunun üzvüdür: Hüquq Komitəsi; Bioetika üzrə Hökumətlərarası Komitə; Mədəni dəyərlərin qeyri qanuni mənimsənilməsi təqdirində onların öz vətəninə qaytarılması Hökumətlərarası Komitəsi.

Beləliklə, Əsas Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan və bu gün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilən bir siyasətə Heydər Əliyev Fondu tərəfindən verilən dəstək dövlətimizin beynəlxalq əlaqələrinin daha da möhkəmlənməsinə və inkişafına gətirib çıxarmışdır. 2013-cü il iyul ayının 18-də Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsü və onun gördüyü işlərin davamı olaraq YUNESKO və Azərbaycan Respublikası Hökuməti arasında Təhsil, elm, mədəniyyət və kommunikasiya sahəsində əməkdaşlığa dair Çərçivə Sazişinin imzalanması yeni bir mərhələnin başlanğıcını qoydu. Həmin mərasimdə çıxış edən Mehriban xanım Əliyeva demişdir: "Mən inanıram ki, bu saziş həmçinin beynəlxalq səviyyədə başlanmış prioritet proqramlara və təşəbbüslərə dəstək verməklə YUNESKO-nun ideallarının və prinsiplərinin dünyada təbliğinə töhfə verəcəkdir"<sup>21</sup>.

<sup>19</sup> Alfredsson Gudmundur, Jakob Th Möller. International human rights monitoring mechanisms: essays in honour of Jakob Th. Möller. Martinus Nijhoff Publishers, 2001, p. 506.

<sup>20</sup> UNESCO's procedure for the protection of human rights. The legislative history of the 104 EX/3.3 Procedure. p. 270-280.

<sup>21</sup> <http://www.azerbaijan-news.az/index.php?mod=3&id=27261>.

**İkinci paraqrafda** Azərbaycan Respublikası və YUNESKO arasında müxtəlif sferalarda əməkdaşlığın prioritet istiqamətləri ilə bağlı məsələlər tədqiq edilir.

1992-1994-cü illərdə Respublikamızda hazırkı sabitlik və inkişaf yox idi. Belə bir şəraitdə əməkdaşlıq da intensiv xarakter kəsb edə bilmirdi. Azərbaycan tərəfi işğal olunmuş ərazilərində ermənilərin Azərbaycanın mədəni sərvətlərini məhv və talan etmələrinə YUNESKO-nun münasibət bildirməsinin vacib olduğunu bəyan edirdi.

Respublikamızın YUNESKO ilə təhsil sahəsində əməkdaşlığı ölkədə təhsilin inkişafına, konkret desək, keyfiyyətli təhsilin inkişafına, gənclərin xaricdə təhsil imkanlarının genişlənməsinə, təhsil sisteminin və qanunvericiliyinin təkmilləşməsinə, maddi-texniki bazanın inkişafına, strateji araşdırma mərkəzlərinin, elmi-tədqiqatların, laboratoriya, kitabxanaların zənginləşməsinə şərait yaratmışdır.

Hazırda Azərbaycan Respublikası - YUNESKO təhsil əməkdaşlığının əsasında növbəti məsələlər dayanır: bütün səviyyələrdə savadsızlığın aradan qaldırılması, Azərbaycanlı gənclərin xarici təhsilə inteqrasiyası, peşə hazırlığı müəssisələrinin inkişafı və s.

Elm sahəsində də Azərbaycan Respublikası YUNESKO ilə fəal əməkdaşlıq xəttini götürmüşdür. 1997-ci ildə YUNESKO ilə Azərbaycan Respublikası arasında hələ 1996-cı il noyabrın 8-də imzalanmış Memorandumun müddəalarına uyğun olaraq, Sosial dəyişikliklərin idarə edilməsi, Beynəlxalq hidroloji proqram və İnsan və Biosfer Proqramı üzrə Milli Komitələr yaradılmışdır. Həmin il YUNESKO çərçivəsində Bakıda ilk dəfə olaraq informatika sahəsində "Bakı Elmi-Tədris Mərkəzi" yaradılmış və fəaliyyət göstərməyə başlamışdır<sup>22</sup>.

Azərbaycanın mədəni və təbii irsinin qorunması məsələsi YUNESKO ilə əməkdaşlığın əsas istiqamətlərindən biridir. Ümumiyyətlə, mədəni sahədə Azərbaycan Respublikası-YUNESKO əməkdaşlığının əsasında qədim tarixə və mədəniyyətə malik Azərbaycanın mədəni dəyərlərinin dünyaya bəyan edilməsi, mədəniyyət və incəsənət nümunələrinin zənginliyinin göstərilməsi dayanır. Bu məqsədlər yekunda Respublikamızın mədəniyyətinin və incəsənətinin beynəlxalq səviyyədə təsdiqinə, beynəlxalq arenada mədəni və qədim tarixə malik dövlət kimi qəbul edilməsinə, turizmin inkişafına, mədəni-tarixi dəyərlərin qorunaraq gələcək nəsillərə ötürülməsinə şərait yaradır.

Beləliklə, Respublikamızın YUNESKO ilə elm, təhsil, mədəniyyət, informasiya sahələrində əməkdaşlığı ilk növbədə, Azərbaycan dövləti üçün

müsbət əhəmiyyət kəsb etmişdir. Belə ki, 1992-ci ildə YUNESKO-ya üzv qəbul olunan zaman Respublikamız müasir vəziyyətindəki kimi güclü iqtisadi potensiala və sabitliyə malik deyildi. Həmin ildən hazırkı dövrə qədər YUNESKO ilə aparılan əməkdaşlıq Azərbaycanın təhsil sisteminin müasirləşməsinə, xaricdə təhsil alan gənclərinin sayının artmasına, mədəniyyət və incəsənət nümunələrimizin dünyaya bəyan edilməsinə, dahi şəxsiyyətlərimizin irsinin qorunub saxlanmasına və qeyd edilən sferalarda yeni normaların qəbul edilməsinə və qanunvericiliyimizin təkmilləşməsinə gətirib çıxarmışdır.

**Dördüncü fəsil “İnsan hüquqlarının müdafiəsi üzrə Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyin inkişafına YUNESKO standartlarının təsiri”** adlanır və iki paraqrafı özündə birləşdirir.

**Birinci paraqrafda** insan hüquqları sahəsində YUNESKO standartlarının Respublikamızın insan hüquqları sferasında qanunvericiliyinin formalaşması və inkişafına təsiri ilə bağlı məsələlər araşdırılır.

İnsan hüquqları sferasında milli qanunvericiliyin inkişafında beynəlxalq hüquq normalarının, xüsusilə də YUNESKO standartlarının nəzərə alınması ölkəmizin beynəlxalq öhdəliklərə əməl etməsi prinsipi ilə birbaşa bağlıdır. Ölkəmiz insan hüquqları sahəsində YUNESKO-nun bir sıra beynəlxalq konvensiyalarına qoşulmuşdur. Həmin beynəlxalq sənədlər arasında aşağıdakıları xüsusilə qeyd etmək lazımdır: Silahlı münaqişələr zamanı ümumdünya mədəni irsinin qorunması haqqında YUNESKO Konvensiyası və Protokolu; Ümumdünya mədəni və təbii irsinin qorunması haqqında YUNESKO Konvensiyası; Mədəni dəyərlərin qeyri-qanuni gətirilməsi, aparılması və mülkiyyət hüququnun dəyişdirilməsinin qadağan edilməsinə və qabaqcadan ödənilməsinə yönəldilən tədbirlər haqqında Konvensiya; YUNESKO-nun Qeyri-maddi mədəni irsin qorunması haqqında Konvensiyası; Mədəni özünüifadə müxtəlifliyinin qorunması və təşviqi haqqında Konvensiyaya.

YUNESKO-nun insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində mühüm normaları dövlətimiz tərəfindən qəbul edilmiş milli qanunvericilik aktlarında öz təsbitini geniş şəkildə tapmışdır.

Mədəniyyət hüququ sahəsində konkret qanunvericilik aktı Mədəniyyət haqqında 21 dekabr 2012-ci il tarixli Qanundur. Qanunda ölkəmizin tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin mədəniyyət haqqında milli qanunvericiliyin tərkib hissəsi olması ayrıca maddə şəklində təsbit edilmişdir (md. 2). İnsan hüquqları sahəsində beynəlxalq hüquqi normalara, YUNESKO standartlarına əsaslanma Təhsil haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun preambulasında birbaşa müəyyən edilmişdir. Qeyd edilir ki, Azərbaycanda təhsil insan hüquqları haqqında beynəlxalq

<sup>22</sup> UNESCO Təhsildə İnformasiya Texnologiyaları İnstitutunun Statistik hesabatı. 2002, s. 32.

konvensiyalara və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı digər beynəlxalq müqavilələrə əsaslanır, təhsil sahəsində milli-mənəvi və ümumbəşəri dəyərlərin prioritetliyi əsasında dünya təhsil sistemində inteqrasiya olunaraq inkişaf edir.

YUNESKO-nun insan hüquqları sferasında standartları yalnız fiziki şəxslərə aid edilmir. Elə hüquq və azadlıqlar var ki, ondan həm fiziki, həmçinin hüquqi şəxslər istifadə edir. Kinematografiya ilə məşğul olmaq buna misaldır. Ölkəmizdə bu sahənin spesifik normativ hüquqi aktı 3 iyul 1998-ci il tarixli Kinematografiya haqqında Qanundur. Bu Qanun fiziki və hüquqi şəxslərin kino istehsalı sahəsində hüquq və vəzifələrini müəyyənləşdirir, kinematografiyaya dövlət himayəsinin formalarını, incəsənətin spesifik növü olan kinematografiyanın qorunması və inkişafı sahəsində dövlət siyasətinin həyata keçirilməsinə hüquqi təminat yaradır. Muzeylər haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununda da adekvat normalar təsbit edilmişdir, əsas etibarilə fiziki yox, hüquqi şəxsin, yəni muzeylərin hüquq və vəzifələri müəyyənləşdirilir.

Bundan başqa, Televiziya və radio yayımı haqqında 25 iyun 2002-ci il tarixli Azərbaycan Respublikası Qanunu hər kəsin məlumat almaq azadlığının, fikir və söz azadlığının, açıq və azad müzakirələr keçirmək hüququnun təmin edilməsinə yönəldilən televiziya və radio fəaliyyətinin hüquqi, iqtisadi və təşkilati əsaslarını müəyyənləşdirir.

**İkinci paragrafda** Azərbaycan Respublikasında təhsil hüququnun və qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsində YUNESKO standartlarının rolu ilə bağlı məsələlər araşdırılır.

Azərbaycan Respublikasında təhsil sisteminin inkişafında, təhsil qanunvericiliyinin təkmilləşməsi və bütövlükdə təhsil hüququnun effektiv şəkildə realizəsində YUNESKO standartları mühüm rol oynamışdır. Belə standartları nəzərə alaraq, Respublikamızda indiyədək müxtəlif səpkidə tədbirlər həyata keçirilmiş, proqram və layihələr icra olunmuşdur.

2000-ci ilin əvvəlində Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi YUNESKO-nun "Hamı üçün təhsil" proqramı çərçivəsində Milli Hesabatı hazırlamış və onun rəsmi təqdimat mərasimini keçirmişdir. 2007-ci il iyunun 18-də Azərbaycan Hökuməti, Heydər Əliyev Fondu və YUNESKO arasında Azərbaycan Respublikasında peşə təhsilinin təkmilləşdirilməsi layihəsinin həyata keçirilməsi haqqında Saziş imzalandı. YUNESKO ilə təhsil sahəsində əməkdaşlıq çərçivəsində həyata keçirilən ən mühüm tədbirlərdən biri 2008-ci ildə Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə Bakıda keçirilmiş YUNESKO-nun Dünyada Savadlılığın dəstəklənməsi üzrə Regional Konfrans olub. Bakıda keçirilən bu regional konfrans qlobal

savadlılığın dəstəklənməsi məqsədilə dünyanın ayrı-ayrı regionlarında keçirilməsi nəzərdə tutulan altı silsilə konfransdan sayca beşincisi olub. Konfransda dünyanın 30-dan çox ölkəsinin 200-dək təhsil eksperti və nümayəndəsi iştirak edib.

Milli təhsil sisteminin YUNESKO standartlarının təsiri ilə təkmilləşdirilməsinin növbəti göstəricisi 31 yanvar 2008-ci il tarixli Azərbaycan Respublikasının ali təhsil müəssisələrinin Avropa ali təhsil məkanına inteqrasiyası ilə bağlı bəzi tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamıdır. Sərəncama əsasən ali təhsilin bakalavr pilləsində ixtisasların (proqramların) siyahısının YUNESKO-nun qəbul etdiyi müvafiq sənədlərə uyğunlaşdırılmasını təmin edilməlidir.

Respublikamızın təhsil həyatında mərkəzi yeri 19 iyun 2009-cu il tarixli Təhsil haqqında Qanun tutur. Azərbaycan Respublikasında təhsil insan hüquqları haqqında beynəlxalq konvensiyalara və dövlətimizin tərəfdar çıxdığı digər beynəlxalq müqavilələrə əsaslanır, təhsil sahəsində milli-mənəvi və ümumbəşəri dəyərlərin prioritetliyi əsasında dünya təhsil sistemində inteqrasiya olunaraq inkişaf edir.

Ölkə başçısının 2011-ci il tarixli Sərəncamına əsasən Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış inkişaf konsepsiyası hazırlanmışdır. Konsepsiyanın 7.2-ci bəndi Müasir təhsil sisteminin formalaşdırılması adlanır. Burada 2013-2020-ci illərdə təhsil sferasına ayrılan maliyyə resurslarının çoxaldılması, ölkə təhsilinin keyfiyyət göstəricilərinin qaldırılması naminə yeni metod və vasitələrin tətbiqi, təhsildə idarəetmənin təkmilləşdirilməsi, ictimaiyyətin təhsilin idarə edilməsində yaxından iştirakının təmin edilməsi, beynəlxalq təcrübədən yararlanma, bütün təhsil müəssisələrinin internetlə tam təmin edilərək vahid təhsil şəbəkəsinə qoşulması, elektron resursların genişləndirilməsi, beynəlxalq standartlar nəzərə alınaraq müəllimlərin təkmilləşdirilməsi, kadr siyasətində modernləşdirmə kimi məsələlərə yer ayrılmışdır.

Azərbaycan Respublikasında təhsil sisteminin zamanın tələblərinə uyğun inkişafı həm insan hüquqlarının realizəsi, həmçinin ölkənin müasir təhsil standartlarına uyğun effektiv inkişafı baxımından zəruri şərtidir. Burada söhbət "elektron təhsil"dən gedir. İndiyədək bu sahədə müəyyən addımlar atılsa da, hələ görülməsi işlər çoxdur. Hazırda elmi infrastrukturun təkmilləşdirilməsi, elmin maddi-texniki bazasının müasirləşdirilməsi və bu sahədə informasiya təminatı sistemlərinin elektron formaya keçirilməsi prioritet məsələlərdəndir.

**Dissertasiya işinin nəticə hissəsində** tədqiqatla əlaqədar əldə edilmiş mühüm təklif və nəticələr qeyd edilmiş, beynəlxalq və dövlətdaxili hüquq üçün onların nəzəri-praktik əhəmiyyəti ifadə edilmişdir.

**Dissertasiya tədqiqatı ilə əlaqədar müəllif tərəfindən aşağıdakı elmi əsərlər çap edilmişdir:**

1. İnsan hüquqlarının təmin olunması sahəsində YUNESKO-nun fəaliyyət istiqamətləri. 10 dekabr beynəlxalq insan hüquqları gününə həsr edilmiş Beynəlxalq-elmi praktik konfransın (13-14 dekabr 2012-ci il) materialları. I cild. Bakı, 2013, s. 273-275.

2. BMT-nin ixtisaslaşdırılmış təsisatı kimi YUNESKO-nun insan hüquqlarının müdafiəsində əsas fəaliyyət istiqamətləri. Beynəlxalq hüquq və inteqrasiya problemləri N 2 (34), 2013, s. 23-31.

3. YUNESKO sistemində insan hüquqlarının müdafiəsi üzrə şikayətlərə baxılması prosedurları. Beynəlxalq hüquq və inteqrasiya problemləri N 4 (36), 2013, s. 128-133.

4. YUNESKO-nun Ümumdünya mədəni və təbii irsinin beynəlxalq-hüquqi müdafiəsi sferasında fəaliyyəti. Nəqliyyat hüququ, N 4, 2014, s. 228-235.

5. YUNESKO-nun insan hüquqlarının müdafiəsində fəaliyyət istiqamətləri. Beynəlxalq hüquq və inteqrasiya problemləri N 2 (42), 2015, s. 61-65.

6. İnsan hüquqlarının müdafiəsi üzrə milli qanunvericiliyin inkişafında YUNESKO standartlarının rolu. Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri Heydər Əliyevin anadan olmasının 92-ci ildönümünə həsr olunmuş “Heydər Əliyevin Azərbaycan Respublikasının hüquq elminin və təhsilinin inkişafında rolu” mövzusunda beynəlxalq elmi-praktiki konfransın materialları. Bakı, I cild, 2015, s. 104-110

7. Azərbaycan Respublikası və YUNESKO arasında əməkdaşlığın təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsinə təsiri. Nəqliyyat hüququ, N 3, 2015, s. 149-161.

8. Формирование и развитие отношений между Азербайджаном и ЮНЕСКО. Наука и правоохрана, Киев, 2015, N 1 (27), с. 273-281.

9. Azərbaycan Respublikasının tarix və mədəniyyət abidələrinin beynəlxalq-hüquqi qorunması. Monoqrafiya. Bakı, “Səda”, 2015, 328 s (R.F.Məmmədovla birlikdə).

**РЕЗЮМЕ**

Диссертационная работа «Международно-правовые проблемы деятельности ЮНЕСКО в период глобализации» представленная на соискание ученой степени доктора философии в области права Умай Эльчин гызы Эфендиевой по специальности 5603.01-"Международное право; Права человека" является независимым, творческим и законченным исследовательским трудом, отражает совершенно новые научные положения, а также обладает важным значением при анализе правового статуса ЮНЕСКО, международно-правовых проблем его деятельности, регулирования и развития двухсторонних отношений между Азербайджанской Республикой и ЮНЕСКО, в том числе, вопросов соотношения норм международного и внутригосударственного права в области прав человека в двухсторонних отношениях. Диссертационная работа, основанная на сравнительном анализе широкой международно-договорной практики ЮНЕСКО, законодательства различных стран включая Азербайджанскую Республику, и различных мнений бытующих в юридической литературе, состоит из введения, четырех глав, заключения и списка использованной литературы.

Во Введении подчеркивается актуальность темы исследования, степень ее разработанности, научная новизна, новые научные положения представленные для защиты, цели и задачи, теоретическая и практическая значимость работы.

В главе I диссертационной работы «Правовой статус и деятельность ЮНЕСКО направленная на международно-правовую охрану культурных ценностей», состоящей из 3 параграфов анализируются такие актуальные вопросы, как формирование ЮНЕСКО, его правовой статус и важная роль в современных международных отношениях, модель ЮНЕСКО в защите культурных ценностей при военных конфликтах, деятельность ЮНЕСКО в области международно-правовой охраны всемирного культурного и природного наследия.

II глава диссертационной работы «Деятельность ЮНЕСКО в области защиты прав человека» состоит из двух параграфов. В этой части рассматривается деятельность ЮНЕСКО, как специализированной организации ООН, в основном направлении – защите прав человека, в том числе механизмы правового и организационного контроля за соблюдением прав человека.

III глава диссертационной работы называется «Международно-правовое сотрудничество между Азербайджанской Республикой и ЮНЕСКО: формирование и основные направления развития» и состоит из двух параграфов. В данной главе изучается формирование и динамика развития международно-правового сотрудничества между Азербайджанской Республикой и ЮНЕСКО, а так же приоритетные направления сотрудничества между Азербайджанской Республикой и ЮНЕСКО в различных сферах.

В IV главе исследования, которая называется «Влияние стандартов ЮНЕСКО на развитие национального законодательства Азербайджанской Республики в области защиты прав человека» и состоит из двух параграфов анализируются вопросы влияния стандартов ЮНЕСКО на формирования и развития законодательства в сфере прав человека в Азербайджанской Республики, роль стандартов ЮНЕСКО в праве на образование в Азербайджанской Республике и развитие законодательства.

В Заключении диссертационной работы излагаются выводы и предложения по результатам исследования, в том числе отмечается их теоретико-практическая важность для международных и внутригосударственных нормативно-правовых систем.

## SUMMARY

Dissertation work “International-legal problems of UNESCO activity in the globalization period” presented by Humay Elchin Efendiyeva to receive the scientific degree of PH.D in law on specialty 5603.01 - “International Law; Human Rights” is independent, creative and completed research, reflecting totally new scientifically provisions concerning legal status and international legal problems in UNESCO activity, issues of development of bilateral relations between UNESCO and the Republic of Azerbaijan, relationship between international and national legal acts in the sphere of human rights and has a big implication. Dissertation work based on comparative analyse of UNESCO practise in elaboration of international agreements, different opinions in legal literature and legislation of Azerbaijan Republic and other countries, consists of introduction, four chapters ,conclusion and list of used literature.

The Introduction narrates about the actuality of the research, the extent of prior research, scientific newness, new scientific provisions presented for defense, aims and goals, theoretical and practical importance of the work.

The first Chapter of the work “Legal status of UNESCO and international legal activity on defence of culture heritage” consists of 3 paragraphs and narrates about such important issues as formation of UNESCO, its legal status, UNESCO model in protection of cultural heritage during military conflicts, UNESCO activity in the sphere of international legal protection of world cultural and natural heritage.

The second Chapter of dissertation work named “UNESCO activity in the sphere of human rights protection” consists of two paragraphs. In this Chapter are considered UNESCO activity, as UN specialized agency, in its main focus area – protection of human rights, including mechanisms of legal and organizational control.

The third Chapter of dissertation work “International legal relationships between UNESCO and the Republic of Azerbaijan: formation and dynamics” consists of two paragraphs. There are researched formation and dynamics of development of international legal relationship between UNESCO and the Republic of Azerbaijan, and main directions of cooperation between UNESCO and the Republic of Azerbaijan in different spheres.

The fourth Chapter of the dissertation work, “Influence of the UNESCO standards on domestic legislation of the Republic of Azerbaijan in the sphere of human rights protection”, consists of two paragraphs and narrates about issues of influence of UNESCO standards in elaboration and development of legislation in sphere of human rights in the Republic of Azerbaijan. Also the role of UNESCO standards in right for education in the Republic of Azerbaijan was explored in this chapter.

The conclusion of the dissertation work dedicated to the conclusions and results of the research, including its theoretical and practical importance for international and domestic normative legal systems.

*На правах рукописи*

**Умай Эльчин кызы Эфендиева**

**Международно-правовые проблемы деятельности  
ЮНЕСКО в период глобализации**

**Специальность: 5603.01- «Международное право;  
права человека»**

**АВТОРЕФЕРАТ**

**диссертации на соискание ученой степени  
доктора философии по праву**

**Баку – 2016**